

MATERIŁY
XVII MIĘDZYNARODOWEJ NAUKOWI-
PRAKTYCZNEJ KONFERENCJI

DYNAMIKA NAUKOWYCH BADAŃ -
2021

07 - 15 lipca 2021 roku

Volume 6

Przemysł
Nauka i studia
2021

Adres wydawcy i redakcji:
37-700 Przemyśl ,
ul. Łukasieńskiego 7

Materiały XVII Międzynarodowej naukowo-praktycznej konferencji ,
«Dynamika naukowych badań - 2021» , Volume 6 Przemyśl: Nauka i studia -
92 s.

Zespół redakcyjny:
dr hab. Jerzy Ciborowski (redaktor prowadzą),
mgr inż Dorota
Michałowska, mgr inż Elżbieta Zawadzki,
Andrzej Smoluk, Mieczysław
Luty, mgr inż Andrzej Leśniak,
Katarzyna Szuszkiewicz.

**Materiały XVII Międzynarodowej naukowo-praktycznej konferencji ,
«Dynamika naukowych badań - 2021» , 07 - 15 lipca 2021 roku po
sekcjach:**

e-mail: praha@rusnauka.com

Cena 54,90 zł (w tym VAT 23%)

ISSN 1561-6916

© Kolektyw autorów , 2021

© Nauka i studia, 2021

EKOLOGIA

Ekologiczny monitoring

**К.а. Садыкова С.Ш., магистр Ибжанова А.А., магистр Исахмет У.С.,
бакалавр Жылкыбай М.**

*Евразийский национальный университет им.Л.Н.Гумилева, Казахстан
Казахский агротехнический университетим.С.Сейфуллина, Казахстан
РГП «Казстандарт», Казахстан*

ЭКОЛОГИЧНАЯ УПАКОВКА ИЗ БУМАГИ - КАК ОДИН ИЗ ПУТЕЙ ПОВЫШЕНИЯ КОНКУРЕНТОСПОСОБНОСТИ ПРОДУКЦИИ

Эффективным инструментом в продвижении товара на рынке является создание имиджа продукции, которое невозможно без упаковки. Упаковка является наиболее гибким инструментом маркетинговой деятельности, так как ее изменение не требует значительных затрат от производителя, и, в тоже время, позволяет решить ряд функциональных задач. Использование современной упаковки (тары), её красочное оформление с необходимой рекламной информационной нагрузкой, позволяют ускорить процесс продажи товаров, облегчить их потребление, повысить конкурентоспособность продукции на рынке.

В настоящее время рынок характеризуется структурными, ценовыми изменениями, снижением технических барьеров в торговле. Индустрия тары и упаковки, сопровождающая продукцию многих отраслей экономики, обеспечивающая конкурентоспособность отечественной продукции, также претерпевает изменения. Создание благоприятных условий для динамичного и устойчивого развития производства и применения упаковочных материалов, изделий и оборудования, технологий упаковки, маркировки и идентификации товаров, применения и обслуживания оборудования для производства упаковки, технологий сбора и утилизации твердых бытовых и промышленных отходов в целях эффективного использования в коммерческом обороте вторичных ресурсов, координация усилий, направленных на повышение их конкурентоспособности и совершенствование ведения бизнеса, является в

настоящее время первостепенными задачами государства и производителей тары и упаковки.

Бумага и картон являются наиболее часто используемыми упаковочными материалами. Главные их достоинства - низкая стоимость и экологическая чистота. Ассортимент бумаги и картона, применяемых в производстве картонно-бумажной потребительской тары, очень велик. Химической основой бумаги и картона является целлюлоза с различными добавками. Целлюлозу производят из древесины различных пород путем механического и химического воздействия на нее. При механическом воздействии получают короткие волокна низкого качества, химическое воздействие позволяет получать высококачественную длинноволокнистую целлюлозу.

В зависимости от назначения, к бумаге и картону предъявляются различные требования. Бумаги писчая и литографская, отличаются белизной и чистотой, а большинство оберточных материалов этими свойствами не обладают. Одни виды бумаги должны быть непрозрачными (для печати), а другие, наоборот, прозрачными, некоторые виды бумаги должны иметь среднюю и даже высокую степень проклейки (литографская, писчая), а другие, наоборот, должны быть неклееными (основа для парафинирования), чтобы бумажная продукция соответствовала определенным потребительским требованиям.

Картонная тара имеет ряд преимуществ перед деревянной, так как она в 5 раз легче, удобна в эксплуатации, компактна, недорога, универсальна в применении. Основные недостатки картонной тары - низкая водонепроницаемость, недостаточная прочность. Для повышения прочности увеличивают толщину стенок картона путем склеивания нескольких слоев гладкого или гофрированного картона. Пропитка стенок картона парафином увеличивает его водонепроницаемость. Ящики из гладкого и гофрированного картона используют для упаковки яиц, кондитерских изделий, маргариновой продукции и других товаров.

Картонная тара – это один из стабильно растущих сегментов на рынке упаковки ввиду многообразия различных упаковок, начиная с индивидуальной упаковки (коробки для шоколадных конфет, печенья, пачки сигарет) и заканчивая транспортной упаковкой (картонные коробки, ящики). Сегодня, во время индивидуализированного маркетинга, когда большое внимание уделяется не только качеству товара, но и качеству упаковки товара, ее дизайну,

эргономичности, экологической чистоте, информативности и т.д., спрос на качественную потребительскую и транспортную картонную тару среди отечественных производителей интенсивно растет.

Гофрированный картон состоит из двух и более слоев, из которых один сформирован в виде волн (гофра) и приклеен к плоскому листу. Гофрокартон применяют для изготовления коробок для укладки различных предметов. Прочный картон (от 401 до 1200 г/м²) предназначен для изготовления ящиков с клеевым креплением боковых стенок или с применением металлических скрепок. Область применения гофрокартона и гофротары очень широка, так как их используют предприятия, производящие практически все товарные группы вследствие совокупности уникальных свойств при сравнительно небольшой цене. Гофрокартон достаточно легкий (ящик из гофрированного картона в три-четыре раза легче ящика из пластмассы такой же емкости и примерно в три раза легче деревянного), что положительно сказывается на транспортировке упакованного товара. Производство гофрокартона не требует большого расхода электроэнергии и других ресурсов, сырье, используемое для получения гофрокартона, легко подвергается вторичной переработке, что позволяет отнести его к экологически чистым материалам. Гофрокартон изготавливается из бумаги и картона, которые производятся из целлюлозы, что в свою очередь не наносит вреда окружающей среде.

Положительное развитие отраслей экономики Казахстана оказало положительное воздействие на развитие отечественного рынка бумаги и гофропродукции. Только за последние несколько лет бумажный рынок и рынок производства гофропродукции удвоился. Произошли положительные сдвиги в отраслях отечественной промышленности, являющихся активными потребителями бумажной продукции: пищевая промышленность, химическая, производство и сборка бытовой техники. Все эти производства для упаковки своей продукции используют преимущественно гофротару. Значительная часть потребителей-производителей, использующих упаковку, предпочитают качественную и недорогую местную продукцию.

В настоящее время отечественные производители гофроупаковки занимают более 70% доли внутреннего рынка. Многие крупные заказчики переходят на применение казахстанской гофротары. Основную долю рынка составляет потребление простых четырехклапанных гофрокоробов (84%). На

рис.1 представлена структура рынка гофротары, откуда видно, что потребителями наиболее востребованы четырехклапанные кораба.

Рисунок 1 – Структура рынка гофротары (согласно данным сайта kazupack.kz)

По данным американской аналитической компании «Abercade Consulting» в производственной таре бумага и картон составляют 73,9% от общего объема потребления, в потребительской таре - 15,1%. В упаковке картон - один из немногих материалов, хорошо поддающихся вторичной переработке. В основном из него изготавливают макулатурный картон, который на сегодня считается во всем мире самым перспективным вторичным упаковочным материалом ближайшего времени. Спрос на него уже сейчас растет опережающими темпами в сравнении со всеми остальными продуктами переработки упаковки. Связано это, в первую очередь, с сокращением мировых запасов первичной целлюлозы и ужесточением экологических стандартов в развитых странах.

Утилизация вторичных ресурсов и переработка картона в странах ЕС осуществляется более 20 лет. В Финляндии производится селективная сортировка бытовых упаковочных отходов, в последние годы их утилизируется около 80%. В стране действует первый в мире завод, перерабатывающий

картонные пакеты из-под молока и фруктовых соков, выпускающий из этих отходов бумагу и картон, а также алюминиевый порошок, и использующий отходящее тепло для производства электроэнергии. Финляндская фирма «Copenso» инвестировала 34 млн. евро в производственную линию на заводе в г.Варкауc (Финляндия), на котором фольга, используемая при производстве упаковочных пакетов, перерабатывается в алюминиевый порошок. По мнению экспертов, новая технология переработки упаковки почти безотходна. Реализация такой экологичной технологии перспективна и экономична.

В Казахстане целлюлозно-бумажная промышленность, выпускающая различные виды волокнистых полуфабрикатов, бумагу, картон и изделия из них, находится на этапе становления и развития. Компании по сбору макулатуры по договоренности с рынками и магазинами собирают использованный картон через сеть своих пунктов во всех регионах страны, после чего он прессуется, грузится в железнодорожные вагоны и доставляется на бумажный комбинат. Основным поставщиком сырья для производства гофропродукции являются российские бумажные комбинаты, на долю которых приходится 71% всей потребляемой компанией продукции.

Сегодня рынок упаковочных материалов пополняется различными предложениями новых материалов, технологий и решений. Наиболее популярным видом упаковки остается бумага и картон. Улучшение качества картонно-бумажной упаковки, ассортимента продукции, удовлетворение отечественного потребителя, интеграция в мировом пространстве возможны при строгом соблюдении обязательных международных требований.

В заключении необходимо привести следующие выводы и рекомендации:

Картонно-бумажная упаковка обладает рядом преимуществ: благодаря жесткости существует возможность конструирования упаковки, картонная тара обладает небольшим весом, невысокой ценой, универсальным характером, экологична.

Рынок макулатурного картона в Казахстане имеет большой потенциал для роста.

Необходимо введение платежей за использование упаковки, за счет которых организуется сбор и переработка отходов.

Рекомендуется целевое субсидирование мероприятий по сбору и переработке отходов упаковки и прочих отходов.

Литература:

1. Ларионов В.Г., Скрыпникова М.Н. Упаковка как фактор маркетинговой деятельности // Маркетинг в России и за рубежом. 2001. № 6.
2. Национальная конфедерация упаковщиков, 26/01/2012 - habeas.ru/news/novosti/novosti.
3. Каменев А.Ф., Кугушев И.Д., Кушков Н.Н., Федоров О.К. «Развитие параметров бумагоделательных машин», Лесная промышленность, 1981г.
4. Исаев Б. «Проблемы качества гофрокартона». Часть 3. Качество закупок//Тара и упаковка. 2001г., № 5.
5. Стрекаловский В.А. «Проблемы конкурентоспособности картона для плоских слоев и бумаги для гофрирования из 100% макулатуры, изготавливаемых на малых и средних предприятиях».

К.ф.-м.н. Серикбаев Н.С., к.т.н. Елеусизова А.М., магистр Исахмет У.С.

Евразийский национальный университет им.Л.Н.Гумилева, Казахстан

ТОО «Capital management», Казахстан

РГП «Казстандарт», Казахстан

ВОПРОСЫ УТИЛИЗАЦИИ УПАКОВКИ ИЗ БУМАГИ И ПЕРСПЕКТИВЫ РАЗВИТИЯ В РЕСПУБЛИКЕ КАЗАХСТАН

Роль упаковки и требования к ней в современных условиях постоянно повышается. Возникновение и развитие новых пищевых технологий и их связь со свойствами упаковочных материалов привела к появлению термина «активная упаковка». Современные упаковочные технологии по-прежнему нацелены на сохранение микробиологической свежести, пищевой ценности и органолептических свойств упакованного продукта в течение обозначенного в нормативно-технической документации срока хранения.

Большое значение имеет возможность повторного использования упаковки или возможность экологически чистой и экономически выгодной её утилизации с целью ресурсосбережения. Все это требует применения стандартизированных методов испытаний.

Внедрение инновационных технологий предполагает развитие производства упаковочных материалов, создание аккредитованных лабораторий, способных обеспечить на всех этапах производства достоверной и объективной информацией о свойствах предполагаемых к использованию материалов. Испытания новых упаковочных средств и материалов возможно только при условии использования совершенных физико-химических методов (газо-жидкостной хроматографии, спектрофотометрии, масс-спектрометрии), обученного персонала.

Проблема, связанная с получением экологически чистой упаковки, появилась из-за резкого роста объемов использованной полимерной тары,

загрязняющей среду обитания человека. До сих пор отходы упаковки просто вывозились на свалки, создавая экологическую угрозу. В настоящее время особое внимание во всем мире уделяется утилизации отходов упаковки. Широко распространенный метод - сжигание отходов - позволяет увеличить энергетические ресурсы. Использованная упаковка может служить для вторичного применения или предназначаться для утилизации.

В настоящее время уровень использования вторичного сырья в производстве упаковочной продукции крайне низок. Необходимо совершенствовать законодательную базу, регламентирующую процесс заготовки и переработки макулатуры, одновременно улучшая систему статистической отчетности по сбору и утилизации вторичного сырья.

Внедрение высокотехнологичных конкурентоспособных производств, предусматривающих безотходное производство, тесно связано с вопросами утилизации тары, разработкой технологий по утилизации отходов, классификацией и стандартизацией отходов, методов отбора проб, контроля и испытания продукции.

Твердые бытовые отходы (ТБО) - это серьезнейшая экологическая проблема не только мегаполисов, но и различных урбанизированных территорий, городов и населенных пунктов. В последние годы отходы упаковки все больше ассоциируются с угрозой для окружающей среды. В связи с этим, отходам упаковки стали уделять повышенное внимание. Проблема утилизации и обезвреживания отходов производства и потребления является одной из наиболее значимых мировых проблем в области охраны окружающей среды. Рост населения и научно-технический прогресс привели к тому, что в окружающую среду поступает все больше количество отходов, которое превосходит возможности естественных экосистем и производству все большего количества веществ, которые не разрушаются в результате естественных процессов.

Основной сложностью на пути к переработке ТБО является то, что еще не по всей стране существует система раздельного сбора мусора, являющейся неизбежным условием для их глубокого рециклинга. При раздельном сборе мусора 60-80% морфологического состава ТБО представляет собой потенциальное сырье, а при сортировке смешанных и перевезенных в одном мусоровозе ТБО позволяет извлечь лишь 11-15% вторичных ресурсов.

Если говорить о показателях в цифрах, то в прошлом году в Казахстане собрано и переработано 31 595 тонн бумажной и картонной упаковки, 9 037 тонн пластмассовой и 22 772 тонн стеклянной. Из отходов упаковки при их утилизации производят различные виды продукции, как с добавлением первичного сырья, так и без него. Например, в 2018 году из отходов стеклянной упаковки было изготовлено 180,7 млн единиц стеклянных бутылок; из бумажной и картонной упаковки - 22,35 тыс. тонн гофрированной бумаги и картона и 40,3 млн. единиц лотков для яиц; из отходов пластмассы – более 3 тысяч тонн гранул вторичных пластмасс, 13,59 млн. единиц товаров хозяйственно-бытового назначения и 1,37 тыс. тонн ПЭТ-флекса (хлопья из пластика).

Если говорить о «раздельном сборе» мусора, одна из трудностей, которая мешает развитию направления - низкая заинтересованность со стороны населения. Так как основная часть мусора, вывозимого в настоящее время из мест проживания населения, не отсортирована и, самое главное, содержит пищевые отходы, важным является инфраструктурное развитие системы раздельного сбора ТБО. Это необходимо для транспортировки и переработки отходов, выстраивания системной работы в регионах, которая позволит создать благоприятные условия для раздельного сбора мусора.

Аналитический обзор по данной проблеме позволяет сделать некоторые выводы о состоянии, основных проблемах, тенденциях и направлениях развития технологий переработки и утилизации ТБО на современном этапе. Анализ показывает, что в настоящее время отсутствуют единые концепции и решения проблем переработки и утилизации ТБО. В связи с чем, для совершенствования

деятельности по обращению отходов упаковки в Казахстане, необходимо выделить два направления.

Первое – создание необходимой законодательной, нормативно-технической базы, охватывающей все этапы жизненного цикла упаковочных отходов (с момента изготовления или (ввоза) упаковки, ее обращения и превращения в отходы до утилизации или захоронения на полигонах, исключая вредное влияние на окружающую среду.

Второе – обеспечение реализации законодательной базы в сфере упаковки и упаковочных отходов на практике по всей стране.

Необходимо создание системы классификации твердых отходов и описания характеристик, разработка энергоэффективных, ресурсосберегающих технологий по переработке использованной упаковки. Указанные мероприятия возможно реализовать при наличии законодательной базы, высокооснащенной лабораторной базы и привлечении работников испытательных лабораторий и ОПС к научным разработкам.

Литература:

1. Промежуточный отчет о научно-исследовательской работе за 2012 год по теме «Разработка научных основ совершенствования технологии переработки твердых бытовых отходов». Исп.: Н.Ж. Муслимов, Н.С. Серикбаев, Р.И. Абилхадирова, С.Т. Жакупаева, И.А. Шеффинг –Астана 2012 год, стр.21.
2. Коробко В.И., В.А. Бычкова. Твердые бытовые отходы. – М.: Контент-пресс. 2012. – 131 с.
3. Клинков А.С., Беляев П.С., Скуратов В.К., Соколов М.В., Ефремов О.В., Однолько В.Г. Рециклинг и утилизация тары и упаковки.-Тамбов:Издательство ТГТУ. 2010. – 112 с.

EKONOMICZNE NAUKI

Gospodarka przedsiębiorstwa

Шонгараева Ж., Сарсенова А.Е.

Халықаралық Тараз инновациялық институты, Қазақстан

МЕМЛЕКЕТТІҢ ЭКОНОМИКАЛЫҚ ӨСУІН ҚАМТАМАСЫЗ ЕТУДІҢ ШЕТЕЛДІК ТӘЖІРИБЕСІ ТАЛДАУ

Мемлекеттің экономикалық өсуін қамтамасыз етудің шетелдік тәжірибесі. Тәуелсіздік кезеңде Қазақстан Республикасы нарықтық жағдайларға бейімделіп, бірнеше реформалық кезеңдерден дамуы арқылы қалыптасты. Бастапқыда Қазақстан экономикасы әміршіл-әкімшіл жүйесі нарықтық қатынастарға өтсе, және сол кезде экономикадағы жағдай қаржылық дағдарысқа тап болды. Сондықтан да барлық салаларда дағдарысқа қарсы әрекеттердің қабылданып, шешілуі талап етілген болатын. Ал келесі кезеңдерге келетін болсақ, ел экономикасында қарқынды дамушылық қозғалыстар байқалғанымен, әлі де болса дамушылықты талап ететін әрекеттердің қабылдануын қажет етті [1].

Мемлекеттік билік ел тұрғындарының, және өндіруші топтардың, экономикалық мүдделерін қорғау мақсатында пайдаланылды. Экономикалық саясатта мемлекеттік емес институттар да болған. Олардың негізгі қызметі мемлекет арасындағы шарттарға байланысты болды. Макроэкономикалық реттеу сипаты бойынша, қызметтің сәтті шығуы сол саясатқа қатысушылардың қызметінің дұрыс дәлдігі ұтымды ұйымдастырылғанын көрсетеді.

Сонымен мемлекет өзінің экономикалық саясатын жүргізе отырып, бастамашы және негізгі атқарушы ретінде қызмет атқарады. Макроэкономикалық реттеу бойынша қызметтердің сәтті болуы, ол сол саясатқа қатысушылардың барлығының қызметін дұрыс, ұтымды ұйымдастыра білу [2].

Көбінесе ғалымдар Н.Кондратьевтің (1892-1938) “ұзын толқын” атты теориясына назар аударған. XX ғасырдың 20 жылдарындағы КСРО-ның шаруашылық конъюктурасы қозғалыстың сұрақтарын талдай отырып, Кондратьев әлемдік капиталистік шаруашылық қозғалысын біздің экономиканың дамуын тежейтін бірнеше экономикалық көрсеткіштерге талдау сипаттама жасай отырып, капиталистік қайта өндірудің “ұзын толқын” атты концепциясын жасады. Ол біршама статистикалық материалдарды қолданып, капиталистік қайта өндіруде 8-10 жылдар арасында шағын циклдармен бірге, орташа мерзіммен 48-55 жылдар аралығында созылған үлкен қайта өндіру циклы болғанын дәлелдеп айтып өткен.

Әлемдік экономиканың қарқынды дамуы бойынша, Кондратьевтің “ұзын толқындар” тәжірибесі қайта өндіруді дамытуда дұрыс болжамға ие. Көптеген елдер бұл теорияны мойындаған болатын. Және 80-90 жылдарда осы теорияға байланысты халықаралық конференциялар өткізді. Бұл конференцияда мынадай тұжырымға келген болатын: әлемде циклдік заң бар және ол қоғамдық табиғи құбылыстардың дамуында бір текті болған еді. Әлеуметтік-экономикалық сипаттағы заңдылықтар табиғи-экологиялық циклдардың ықпалынсыз түсінікті болуы мүмкін емес [3].

Экономикалық дағдарыстар қозғалысының жоғарыда айтып кеткен уақыттарда болғанын қарайтын болсақ, 1990 жылдары ТМД елдерінде экономикалық дағдарыстың жаңа бір түрі пайда болған. Бұл дағдарыстың болуының бірден-бір себебі КСРО ның ыдырауы және бұрынғы одақтас республикалардың экономикалық байланыстың үзілуімен жаңа егеменді мемлекеттердің құрылуымен түсіндірілді. Ендігі кезекте әлемдік деңгейдегі қаржы дағдарысы болып отыр. Осы дағдарыстың болуы ел экономикасының нашарлап, ішкі және сыртқы жақтарына жағымсыз нәтижелер алып келді.

Жаһандандыру перспективасын дамыту кезінде көптеген ғалымдар мен саясаткерлер капитализмнің даму идеясына бірнеше қорытындылар шығарған:

Экономикаға қатысты болған қорытындыда, мемлекеттендіру мен ұлттандырудан бас тарту керектігі есептелген. Социализмнен бас тартып, монополиялық топтарды құру;

Әлеуметтік ортаға байланысты келесі қорытындыларда: кепілдіктер мен міндеттемелер көлемін қысқарту шешімін қабылдау;

Көрсетілген бағыттар бойынша соңғы екі онжылдықта болған дағдарысқа алып келді. Әрбір мемлекет өзінің ұлттық экономикасын дамытуда, экономикалық саясаттың жүргізілуін басты назарында ұстайды. Алдымен ұлттық экономиканы дамыту үшін соған бағытталған әрекеттер мен жүйелі ғылыми зерттеулер қалыптастыру керек. Экономикалық қызмет, қызмет көрсету, өндірісті дамыту және адамдардың шынайы қасиеті іскерлік тәжірибелерінен көрініс табады. Мемлекет экономикалық саясаттың басқарушысы және негізгі қызметті атқарушы. Еліміздің тұрақты экономикасының өсуіне мемлекет пен іскерлік белсенділіктің бірлесіп жұмыс істеуі зор әсерін тигізеді. Іскерлік белсенділіктің негізгі бастаушы кәсіпкер болғандықтан, мемлекет өз тарапынан қолдау көрсетуі тиіс [4].

Ал компанияларға келетін болсақ, олар бизнестің жаңа түрін, атап айтқанда инновациялық бизнесті дамытуда, еліміздің ғылыми-техникалық саясатына тұрақтылық беріп, компания үшін де сонымен қатар мемлекетке өз потенциалын әкеледі. Осы сияқты экономикалық саясатты қалыптастыру мемлекеттің іскерлік белсенділікпен келісімі арқылы жүзеге асырылады.

Нарықтық қатынастардағы экономикада үкіметтің алдында нарық механизмін қалыптастыру тапсырмасы тұрғанымен, көптеген мемлекеттің экономикаға араласуын қажет ететін біршама себептердің бар болатыны да белгілі. Оның ішінде негізгілерін айтатын болсақ, монополия, нарыққа шығарылмайтын көптеген тауарлардың қатары, коммерциялық түсімдердің артық бөлінуі және т.б.

Сонымен қатар, мемлекет нарықтық қатынастарды келесідей тапсырмаларды орындауды өз мойнына алады:

- Шаруашылық қызметтерді қалыптастыруда құқықтық негізді жасақтайды
- Нарық қызметінде кездесетін қолайсыз жағдайға және бәсекелестік ортаға бақылау жасайды
- Нарықтық қатынастар жағдайында әділдік пен теңдікті қамтамасыз етеді
- Ақша массасын реттеу жолымен экономиканы макро деңгейде тұрақты етеді [5]

Үкіметтің дағдарысқа қарсы жасаған әрекеттерінің бірі, әрине 1992-2005жылдардағы талдау қорытындысы бойынша, Қазақстан экономикасы терең күйзелістен шығып, өсімге жеткендігін дәлелдеген болатын. Осы кездерде мемлекеттің күйзеліске қарсы жүргізген қарсы әрекеттерінің бірі, экономиканы либерализациялау болды, онда мемлекет негізінен өнім және қызмет түрінің баға деңгейлерін реттеп отырған.

Шаруашылық жүргізуші басқарушылардың жұмысына мемлекеттің араласуын шектеу қойды. Банк және кеден жұмыстарын ұйымдастыру арқылы, нарықты тауар мен қызметтерге толтыру үшін, шетел капиталын тарту әрекеттері жасалды.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі

1. Қазақстан Республикасының Президенті Н.Ә.Назарбаевтың Қазақстан халқына Жолдауы, Егеменді Қазақстан, Астана, 2018 ж. 14 желтоқсан
2. Найт. Ф. Понятие риска и неопределенности // Тезис. Вып. 5. 2014. С. 14
3. Шумпетер Й.А. Теория экономического развития. М.: Прогресс, 2013.
4. Савицкая Г.В. Анализ хозяйственной деятельности предприятия. 2-е изд. исп. И доп. Москва, -2017.
5. Дүйсембаев К.Ш. Кәсіпорынның қаржылық жағдайын талдау. Тараз “Экономика”, 2012.

Regionalna gospodarka

Умбетаева В.С., Сарсенова А.Е.

Международный Таразский инновационный институт

ПРОГРАММНО-ЦЕЛЕВОЕ ПЛАНИРОВАНИЕ ЧЕРЕЗ НАЦИОНАЛЬНЫЕ ПРОЕКТЫ

В настоящее время основным способом осуществления государственной политики, направленной на решение крупных социально-экономических проблем, являются приоритетные национальные проекты.

Приоритетные национальные проекты представляют собой инновацию государственного управления, внедренную инициативой Президента РК. Курс на инвестиции в человеческий капитал был заложен в 2004-2005 гг., когда В.В.Путин своим Посланием Государственному Собранию установил ряд социальных инициатив - ключевых аспектов государственной демографической политики, представляющих собой основу экономического курса в направлении повышения качества жизни граждан Республики Казахстан. Указанные социальные инициативы Президента РК послужили основой четырех приоритетных Государственных программ в сфере здравоохранения, образования, обеспечения жильём населения и развития агропромышленного комплекса, указанных в Программе социально-экономического развития Республики Казахстан на 2016—2018 гг. [1].

Началу процесса реализации приоритетных Государственных программ послужили следующие факторы:

появление значительных объемов относительно свободных ресурсов, которые были сконцентрированы государством в различных формах: золотовалютные резервы, Стабилизационный фонд, остатки по счетам и т.д.);

сокращение внешнего государственного долга;

превращение экономического роста страны в устойчивую тенденцию.

В качестве механизма реализации приоритетных Государственных программ выступает формирование системы государственных программ, а именно государственных целевых программ, региональных целевых программ и

долгосрочных целевых программ. Считается, что институт реализации целевых программ присутствовал в Республики Казахстан и в рамках затратного финансового планирования и был урегулирован в бюджетном законодательстве. Тем не менее, применение указанного инструмента являлось недостаточно эффективным в условиях требований ориентированного на результат уровня при внедрении методов бюджетирования. Концепция осуществления реформы бюджетного процесса в Республике Казахстан в 2004-2006 гг., утвержденная Постановлением Правительства РК от 22 мая 2004 г. № 249 предусматривала повышение роли целевых программ.

Целевые программы были сформированы на государственном, региональном и местном уровнях. Соответствующим образом, по уровню формирования выделяются республиканские, региональные и местные целевые программы.

Республиканские целевые программы - это увязанный по целям, ресурсам и времени реализации комплекс научно-исследовательских, опытно-конструкторских, производственных, социально-экономических, организационно-хозяйственных и иных мероприятий, которые обеспечивают эффективность решения системных проблем развития Республики Казахстан [2].

Под региональными целевыми программами понимают определённый комплекс проектов и мероприятий, реализуемых для достижения поставленных целей и задач экономического, социального или экологического характера, и требующих согласованности действий органов государственного и местного управления, а также хозяйствующих субъектов, финансирование которых осуществляется полностью или частично из регионального бюджета [3].

Соответствующим образом, местные целевые программы предполагают совокупность мероприятий и проектов для достижения определенных целей муниципалитета и осуществляющиеся в рамках его бюджета.

Другой классификацией, в соответствии с положениями Бюджетного кодекса, было разделение программ на долгосрочные, ведомственные и Республиканские адресные инвестиционные программы.

Долгосрочная целевая программа представляет собой комплекс мероприятий, взаимоувязанных по требуемым ресурсам, исполнителям, времени реализации и результативным индикаторам, направленных на устранение

проблем социально-экономического развития территории, имеющих системный характер. Собственно говоря, долгосрочная целевая программа сосредоточена на реализации конкретной стратегической или тактической цели, в чем заключается её отличие от ведомственной целевой программы, направленной на достижение цели (выполнение задачи) конкретного ведомства и в большей степени отражает его текущую деятельность в программном разрезе [4].

Государственная адресная инвестиционная программа представляет собой документ, устанавливающий распределение предусмотренных в государственном законе о государственном бюджете на очередной финансовый год и плановый период главным распорядителям средств республиканского бюджета бюджетных ассигнований на реализацию инвестиционных проектов строительства, реконструкции, в том числе с элементами реставрации, технического перевооружения объектов капитального строительства и (или) на приобретение объектов недвижимого имущества и (или) осуществление на территории Республики Казахстан иных капитальных вложений.

В рамках данной темы необходимо детально рассмотреть понятие Государственных программ, для чего обратимся к современным научным источникам.

По мнению Ю.И. Михалева, приоритетные национальные проекты являются ближайшими целями в реализации общей государственной стратегии Республики Казахстан [5].

А. В. Сон считает, что приоритетные национальные проекты представляют собой комплекс взаимосвязанных мероприятий общенационального уровня, которые реализуются для достижения стратегических целей развития казахстанского общества и обеспечения социально-экономической безопасности страны [6].

Далее следует отметить, что в силу преследуемых целей правительство РК дало собственное определение, а именно: национальный проект представляет собой комплекс мероприятий, реализующихся в определенном направлении социально-экономического развития, направленный на достижение конкретных результатов стратегического развития социально-экономической сферы Казахстана в условиях ограниченных ресурсов и времени.

Список литературы:

1. Бияк Л. Л., Ненуженко С. А. Роль проектного управления в реализации приоритетных государственных проектов: научная статья в сборнике [Текст] // Актуальные вопросы экономики и управления: материалы V Междунар. науч. конф. (г. Москва, июнь 2017 г.). — М.: Буки-Веди, 2017. — С. 12-15.
2. Бочаров Н.А. Исследование моделей проектного управления: научная статья в журнале//Вестник ГУУ. - 2014. - №7. URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/issledovanie-modeley-proektnogo-upravleniya> (дата обращения: 21.01.2019).
3. Булах Г.В., Иваненко В.А. Применение проектного подхода в государственном управлении: научная статья в журнале / Г.В. Булах, В.А.Иваненко // Региональная экономика и развитие территорий. – СПб.: СПбУАП, 2017. С. 48-51.
4. Жизни не угрожает»: власти Рубцовска не находят денег на ремонт аварийной школы/ ИА Банфакс. [Электронный ресурс]. – URL: <https://www.bankfax.ru/news/129974/>, свободный (дата обращения 31.01.2018).
5. Жукова Т.Н. Проектное управление (методологический аспект): Монография. – СПб.: СПбГИЭУ, 2011. – 170 с.
6. Зенцова Е.В. Реализация Государственных программ: общие цели, общие задачи// Бюджет. – 2018. - № 7. [Электронный ресурс]. – URL: <http://bujet.ru/>, свободный (дата обращения 21.01.2018).

Zewnętrzna działalność gospodarcza

Залесский Борис Леонидович

Белорусский государственный университет

С ПРИЦЕЛОМ НА ТОРГОВЛЮ И ПРОИЗВОДСТВЕННУЮ КООПЕРАЦИЮ

В конце июня 2021 года состоялся визит правительственной делегации Беларуси в главе с премьер-министром Р. Головченко в Казахстан, в рамках которого стороны серьезно продвинулись вперед в плане развития двусторонних торгово-экономических отношений, которые являются фундаментом белорусско-казахстанского взаимодействия. Этот визит проходил на фоне весьма позитивной динамики во взаимной торговле двух стран. Достаточно сказать, что «в 2020 году белорусско-казахстанский товарооборот составил \$847,9 млн. Основными позициями белорусского экспорта стали тракторы, комбайны, говядина, молоко, сливки, сахар, сыры, творог, мебель и лекарственные средства» [1]. О многом свидетельствуют и такие цифры. На белорусской земле сегодня действует 54 предприятия с казахстанским капиталом, в том числе 13 совместных и 36 иностранных. А в Казахстане работает 366 компаний с белорусским участием. Кроме того, в разных районах этой страны на десяти производственных площадках действуют предприятия с белорусскими технологиями. И сейчас в фокусе внимания сторон находятся вопросы повышения локализации производимой там техники – тех же тракторов и автомобилей, чтобы еще в 2021 году «выйти на новые показатели во взаимной торговле – по товарам и услугам суммарно в год это больше \$1 млрд» [2].

Способствовать достижению данной цели должны подписанные в конце июня 2021 года контракты между субъектами хозяйствования двух стран. В частности, Минский тракторный завод поставит в Казахстан 590 единиц техники на десять миллионов долларов. «Еще один контракт заключен между ОАО

“МАЗ” и ТОО Hyundai Trans Auto на поставку машинокомплектов прицепов МАЗ на сумму \$1,3 млн. Также ОАО “БЕЛАЗ” и ТОО “АСТАНАБЕЛАЗСЕРВИС” подписали контракт на поставку техники БЕЛАЗ на сумму \$1,2 млн» [3]. В этом же списке белорусских экспортеров – предприятие “Бобруйскагромаш”, последние пять лет плотно работающее на казахстанском рынке, где у него есть сборочное производство по выпуску прицепов, пресс-подборщиков и косилок. В 2020 году оно увеличило свой экспорт сельскохозяйственной техники в эту страну в полтора раза. В 2021 году результаты обещают быть не хуже. По крайней мере, на это нацеливает подписанный контракт на поставку продукции в объеме одного миллиона долларов с субъектами товаропроводящей сети “Бобруйскагромаша” в Казахстане. Соглашение о развитии сотрудничества на 2021-2022 годы подписали также ОАО “Гомсельмаш” и АО “АгромашХолдинг KZ” – единственное в этой стране промышленное предприятие, выпускающее зерноуборочные комбайны, тракторы и дополнительную продукцию в широком ассортименте и являющееся эксклюзивным дистрибьютором продукции гомельчан на территории Казахстана.

Но, пожалуй, более других в плане развития производственной кооперации с казахстанскими партнерами выделяется Минский тракторный завод, у которого здесь уже действуют три сборочных производства, есть свой торговый дом и который планирует развивать в этой стране Центральной Азии еще одно сборочное производство – с инвестициями в объеме 50 миллионов долларов – на базе предприятия “Композит Групп Казахстан” в Костанайе. Сейчас сборочная линия здесь рассчитана на выпуск 1200 тракторов “Беларус”. Но уже сформированы планы по развитию площадки, созданию новых рабочих мест, увеличению количества выполняемых технологических операций, направленных на рост локализации производства. В частности, «на первом этапе вместе с казахстанскими партнерами будет построен цех по производству кабин. Следующий этап – строительство еще одного корпуса площадью 25 тыс. кв. м

для сборки двигателей и радиаторов всех типов. Планируется также выпускать новый вид продукции – дизель-помпы» [4]. Вполне возможно, что это предприятие станет важным элементом создаваемого в индустриальной зоне Костаная белорусского индустриального центра. «Это будет многопрофильная структура, которая объединит в себе не только производственные мощности, но и научно-техническую деятельность и подготовку специалистов» [5]. И есть все основания полагать, что такой центр мог бы стать ядром инновационного развития.

В числе других направлений белорусско-казахстанского взаимодействия, которые должны получить ускоренное развитие уже в ближайшей перспективе, следует назвать сельское хозяйство и строительство. Для белорусских аграриев рынок этой центрально-азиатской страны важен тем, что занимает второе место после России по поставкам продовольствия из Беларуси. К концу 2021 года белорусская сторона планирует «достигнуть 120% экспорта нашей продукции в Казахстан к уровню прошлого года: в 2020 году он был свыше \$300 млн» [6]. Кроме того, стороны планируют реализовать крупный совместный сельскохозяйственный проект, касающийся производства молока. Для этого казахстанским партнерам передан проект белорусской фермы, чтобы затем можно было расширить данное направление на территории всей страны. Что касается строительной сферы, то белорусская сторона планирует удвоить свой экспорт. Это касается и поставки строительных материалов, и возможных совместных инвестиционных проектов. В частности, речь идет о строительстве животноводческих ферм на 2400 голов, расширении экспорта листового стекла, керамической плитки. «Чтобы систематизировать данные поставки, сейчас ведется работа по открытию торгового дома, в который войдут ОАО «Керамин», ОАО «Березастройматериалы», Белорусская стекольная компания» [7]. Все эти факты свидетельствуют о том, что торгово-экономические отношения Беларуси и Казахстана даже в сегодняшних непростых условиях способны серьезно прибавить в сферах, представляющих взаимный интерес.

Литература

1. Руслан Головченко посетил крупные предприятия Казахстана [Электронный ресурс]. – 2021. – URL: <https://www.belta.by/society/view/roman-golovchenko-posetil-krupnye-predpriyatija-kazahstana-447818-2021/>
2. Беларусь договорилась с Казахстаном о поставках нефти [Электронный ресурс]. – 2021. – URL: <https://www.belta.by/economics/view/belarus-dogovorilas-s-kazahstanom-o-postavkah-nefti-447959-2021/>
3. Беларусь наращивает поставки техники в Казахстан [Электронный ресурс]. – 2021. – URL: <https://www.belta.by/economics/view/belarus-naraschivaet-postavki-tehniki-v-kazahstan-447970-2021/>
4. Промпредприятия Беларуси и Казахстана намерены подписать крупные контракты [Электронный ресурс]. – 2021. – URL: <https://www.belta.by/economics/view/prompredpriyatija-belarusi-i-kazahstana-namereny-podpisat-krupnye-kontrakty-447828-2021/>
5. Головченко: фундамент белорусско-казахстанского сотрудничества – торгово-экономические отношения [Электронный ресурс]. – 2021. – URL: <https://www.belta.by/economics/view/golovchenko-fundament-belorussko-kazahstanskogo-sotrudnichestva-torgovo-ekonomicheskie-otnosheniya-447956-2021/>
6. Брыло: экспорт белорусского продовольствия в Казахстан каждый год увеличивается [Электронный ресурс]. – 2021. – URL: <https://www.belta.by/economics/view/brylo-eksport-belorusskogo-prodovolstvija-v-kazahstan-kazhdyj-god-velichivaetsja-447921-2021/>
7. Беларусь планирует удвоить экспорт стройматериалов в Казахстан – Пархамович [Электронный ресурс]. – 2021. – URL: <https://www.belta.by/economics/view/belarus-planiruet-udvoit-eksport-strojmaterialov-v-kazahstan-parhamovich-447920-2021/>

Inwestycyjna działalność i funduszowe rynki

Касенова А., Куатбеков Ж.А.

Международный Таразский инновационный институт, Қазақстан

ПОНЯТИЕ, ЦЕЛИ И ЗАДАЧИ ИНВЕСТИЦИОННЫХ ФОНДОВ

Паевой инвестиционный фонд – это объединенные средства инвесторов, переданные в доверительное управление управляющей компании. Сам паевой инвестиционный фонд не является юридическим лицом – это так называемый «имущественный комплекс», а по сути, это инвестиционный портфель [1, с.10].

Вкладывая денежные средства в паевой инвестиционный фонд, инвестор фактически заключает с управляющей компанией договор доверительного управления и становится владельцем инвестиционного пая (или паев), т.е. какой-то доли всего ПИФа. Таким образом, каждый владелец паев данного ПИФа находится в равных условиях с другими владельцами паев этого же ПИФа. Различие заключается лишь в количестве паев, т.е. в размере вложенной суммы. Управляющая компания продает паи управляемого ею фонда всем желающим – будущим пайщикам, она же обязана и выкупать их, когда пайщики того пожелают, правда здесь есть некоторые оговорки. Об этом мы скажем ниже.

Управляющая компания вправе передать свои права и обязанности по управлению паевым фондом другой управляющей компании (передача паевых фондов от одной управляющей компании другой уже успешно осуществлялась в Казахстане на практике).

Что такое инвестиционный пай? Инвестиционный пай является именной ценной бумагой [2, с.34]. Пай удостоверяет право его владельца на долю имущества, составляющего паевой инвестиционный фонд. Инвестиционный пай не имеет номинальной стоимости, а количество инвестиционных паев, принадлежащих одному владельцу, может выражаться дробным числом, что зависит от суммы, вложенной пайщиком в паевой фонд.

Инвестиционный пай является бездокументарной ценной бумагой – учет прав на инвестиционные паи осуществляется на лицевых счетах в реестре

владельцев инвестиционных паев. Владельцы инвестиционных паев несут риск убытков, связанных с изменением рыночной стоимости имущества, составляющего паевой инвестиционный фонд.

Доход пайщика. Доход пайщика складывается из прироста стоимости его паев. Стоимость паев со временем может как увеличиваться, так и уменьшаться, поскольку изменяется рыночная стоимость ценных бумаг в составе имущества ПИФа. Именно поэтому, как отмечено выше, владельцы инвестиционных паев несут риск убытков, связанных с изменением стоимости паев.

Доходность ПИФа не гарантируется ни государством, ни управляющей компанией. Управляющая компания также не вправе предоставлять какие-либо гарантии, обещания и предположения о будущей эффективности и доходности ее инвестиционной деятельности.

Владельцам паев никакие доходы в виде процентов или дивидендов не начисляются и не выплачиваются. Пайщик получает доход только при обратной продаже своих паев управляющей компании (конечно, если стоимость паев выросла и покрыла все расходы пайщика).

Расчетная стоимость пая открытого ПИФа определяется и публикуется управляющей компанией ежедневно. Расчетная стоимость пая интервального ПИФа определяется управляющей компанией ежемесячно.

Стоимость пая определяется исходя из текущей стоимости чистых активов (СЧА) ПИФа путем деления СЧА на количество выданных паев.

Стоимость чистых активов – это разница между активами и пассивами ПИФа. Активы ПИФа – это имущество (ценные бумаги, депозиты, денежные средства, дебиторская задолженность и пр.), а пассивы – кредиторская задолженность и резервы предстоящих расходов и платежей.

Если рыночная стоимость ценных бумаг в составе активов ПИФа растет, то растет и стоимость пая, и наоборот, если рыночная стоимость ценных бумаг в составе активов ПИФа падает, то падает и стоимость пая.

Стоимость чистых активов ПИФа изменяется и за счет покупки или продажи паев пайщиками, однако это не влияет на цену пая (так как изменяется количество паев фонда) [3, с.84].

Основные принципы организации ПИФов, их виды, субъекты участвующие в работе ПИФа. Получив лицензию, управляющая компания

должна заключить договоры со специализированным депозитарием, специализированным регистратором, аудитором, независимым оценщиком (только в случае интервального фонда), агентами по размещению и выкупу паев – все они будут обеспечивать деятельность нового паевого инвестиционного фонда. Управляющая компания должна зарегистрировать «Правила паевого инвестиционного фонда» и «Проспект эмиссии инвестиционных паев». После этого компания может приступить к размещению паев.

В.В. Бочаров отмечает, что инвестиционный портфель паевого инвестиционного фонда формируется на основании «Положения о составе и структуре активов паевых инвестиционных фондов». Инвестирование средств пайщиков осуществляется в точном соответствии с инвестиционной декларацией, содержащейся в правилах и проспекте эмиссии фонда [4, с.24].

Активы фондов могут составлять государственные и корпоративные ценные бумаги, ценные бумаги органов местного самоуправления, а также денежные средства на банковских счетах и во вкладах. Активы интервальных фондов могут быть инвестированы также и в недвижимость.

Размещение и выкуп паев ПИФов управляющие компании осуществляют либо самостоятельно, либо посредством агентов паевых инвестиционных фондов [5, с.55].

На сегодня паевые фонды имеют агентскую сеть, охватывающую, помимо Алматы и Астаны, Шымкент, Усть-Каменогорск, Атырау, Актобе, Семипалатинск, Тараз. Большинство агентских пунктов по размещению и выкупу паев сосредоточено в г. Алматы.

СПИСОК ЛИТЕРАТУРЫ

1. Богл Д. Взаимные фонды с точки зрения здравого смысла: новые императивы для разумного инвестора. - М., Альпина Паблишер, 2012. – 539с.
2. Савицкий К. Взаимные фонды США: теория и практика. М., 2015. – 355 с.
3. Вавилов А.В. Инвестиционные компании США, взгляд в будущее. С-Пб., 2013. – 524 с.
4. Сытник Л.С. Американское инвестиционное инвестирование. М. 2016. – 366 с.
5. Бертонян Г. «План 401» для инвестиционных компаний США. М., 2010. – 389 с.

Kierowanie pracującymi zasobami

Сыдық М.П., Сарсенова А.Е.

Халықаралық Тараз инновациялық институты, Қазақстан

НАРЫҚТЫҚ ЭКОНОМИКА ЖАҒДАЙЫНДАҒЫ КӘСІПОРЫНДАРДА ЕҢБЕКАҚЫ ТӨЛЕУДІҢ ҚОҒАМДАҒЫ МАҢЫЗЫ

Еңбекақы төлеудің маңызын, қызметкерге еңбек міндетін орындағаны үшін берілетін сыйақы деп түсінеміз.

Еңбекақы төлеудің негізінде еңбекақы төлеудің шекті өнімділігімен шектелінетін, өндіріс факторы ретіндегі еңбектің құны жатыр. Шекті өнімділік теориясына сәйкес қызметкер еңбекақының орнын толтыратын өнім өндіруге міндетті, олай болса еңбекақы қызметкердің еңбек тиімділігіне тәуелді.

Әлуметтік экономикалық категория бойынша еңбекақының маңызын қызметкерлер мен жұмыс берушілер үшін қатыстыру қажет.

Қызметкер үшін еңбекақы оның жеке табысының негізі және басты бөлігі болып табылады, сонымен қатар еңбекақы қызметкердің және оның жанұя мүшесіндегі адамдардың әл ауқат деңгейін жоғарылататын құрал болып саналады.

Жұмыс беруші үшін еңбекақы өндіріс шығындары болып саналады. Жұмыс беруші әсіресе бұйымның кететін шығындарды барынша азайтуға тырысады.

Еңбекақы кәсіпорын қызметкерлері үшін маңызды ынта және еңбек төлемінің нышаны болып табылғандықтан ұдайы өндірістік және уәждемелік қызмет атқарады.

Жалақы – тұтынушылар табысының басым көпшілігін құрайды, сондықтан ол тауарлардың сұраныс көлеміне және олардың бағасына леулі ықпал етеді. Жалақы деген не, оның дәрежесі мен динамикасы не нәрсеге тәуелді, жалақыға бәсекенің жетілген және жетілмеген түрі қалай әсер етеді? Жалақының мәні. Осы мәселеге байланысты экономикалық теорияда 2 тұжырымдама бар:

Жалақы еңбек бағасы, оның дәрежесі мен динамикасы рыноктық факторлар- сұраныспен және ұсыныспен анықталады.

2. Жалақы жұмыс күші- тауардың бағасы, еңбектің бағасы емес, өйткені еңбек тауар бола алмайды, жалақы өндіріс жағдайымен де, рыноктық факторлар сұраныс, ұсыныспен де анықталады, олардың ауытқуы жалақының жұмыс күші құнынан бірде жоғары, бірде төмен болатындығын көрсетеді.

Жалақының екі тұжырымдамасы да ағылшынның саяси экономикасының классиктері А.Смит пен Д.Рикардоның теориясына негізделген.

А.Смит еңбек пен жұмыс күші арасындағы айырмашылықты ашып көрсеткен емес. Оның пайымдауынша, еңбек табиғи бағасы бар «тауар» деп саналады. Ал, табиғи баға өндіріс шығындарымен анықталады, яғни жұмысшының және оның отбасының тіршілігіне қажетті құнмен есептеледі. А.Смит «табиғи жалақы» деп жұмыс күшінің құнын түсінді. Жалақы мөлшері жұмысшының тіршілігіне қажетті құн минимумымен анықталады. Осыдан басқа жалақы тарихи және рухани элементтерді қамтиді, осымен байланысты Смит жалақы мөлшерінің ұлттық айырмашылығы болатынын түсіндірді. Рикардо жалақы теориясын Мальтустың халық өсімі теориясымен байланыстырды. Жалақы, осы теория бойынша, халықтың табиғи өсуіне сәйкес күнкөріс заттарының минимумына ұмтылады.

Маркстік тұжырымдамаға сәйкес жалақы еңбек бағасы емес, өйткені еңбек тауар емес, олай болса оның құны да жоқ. Жұмыс күші тауар бола алады, ал жалақы осы тауардың бағасы, оның құнының ақшалай көрінісі. Жұмысшы жалақы түрінде бүкіл еңбегі үшін емес, тек қажетті еңбек мөлшерінің құнын алады. Жалақының экономикалық маңызы мынада, осы табыс арқылы өндірістің жеке факторының орны толтырылады, адамның материалдық және рухани қажеттіліктері қанағаттандырылады, білім алуы, еңбекке дайындығы жүзеге асырылады. К.Маркс жұмыс күшінің құны мен жалақы күнкөріс заттарының физикалық минимумымен емес, күнделікті қажетті тұтыну заттарының құнымен анықталады деді. Жалақының мөлшері жұмыс күшінің құнына әсер ететін еңбек өнімділігіне, еңбеге қарқындылығына, еңбектің күрделілігіне тәуелді. Еңбек рыногында сұраныс пен ұсыныс тепе-тең болғанда жұмыс күшінің құнына тең жалақы бөлінеді [2,б.45].

Жалақы еңбек бағасы. Олай болатыны жұмысшы жалақыны өз еңбегін шығындағаннан кейін алады, жалақы мөлшері еңбектің әрекет ету ұзақтығына

тәуелді, бірдей жұмыс атқаратын жұмысшылардың жалақысында жекелей айырмашылық орын алады. Еңбек түгелдей төленген болып көрінеді. Сондықтан да пролетарлық саяси экономикада жалақыны жұмыс күші құнының өзгерген нысаны, шындығында жұмыс күшінің бағасы деп көрсетеді. Қазіргі батыстың экономика ғылымында жалақыны еңбек бағасы деген көзқарас орын алуда. Самуэлсон мен Нордхаус «Жалақы рыноктық бағаның маңызды категориясы, өйткені ол еңбек бағасы» - деп жазды. Жаңа классиктер жалақының дәрежесі мен динамикасын рыноктық факторлар (сұраныс пен ұсыныс) деп түсіндірді.

Номиналды және нақты жалақыны ажырата білу керек. Номиналды жалақы ақшаға шығарып берілетін жалақы, оны жалдамалы қызметкер күндік, апталық, айлық еңбегі үшін алады. Нақты жалақы жұмысшының күнелтуіне қажетті заттарға шағылған жалақысы, яғни жұмысшының тапқан ақшасына өзі үшін және отбасы үшін қанша және қандай күнкөріс заттарын сатып алуға болатынын көрсетеді.

Жалақы негізгі екі нысанда мерзімді және келісімді түрде орын алады. Мерзімді жалақы өндірістегі еңбек шығынының ұзақтығымен анықталады, сондықтан ол күндік, апталық және айлық ақы болып бөлінеді. Келісімді жалақыда жұмысшының жалақысы шығарылған өнім санына тәуелді.

Өнеркәсібі дамыған елдерде жалақының негізгі нысандарымен бірге жұмысшының еңбек өнімділігі мен қарқындылығын ынталандыру мен жетілдіруге, олардың творчестволық қабілетін дамытуға бағытталған еңбек ақы төлеудің басқа да жүйелері қолданылады. Осы жүйелерге келісімді-прогрессивті, кесімді көтерме, көп факторлары т.б. жатады. Жалақының мөлшері жұмысшының еңбек өнімділігіне, өнім сапасына, шикізатты үнемдеу, жабдықтарды пайдалану коэффициенті т.б. көрсеткіштеріне тәуелді.

Жалақының дәрежесі мен динамикасы. Жалақының мөлшеріне әсер ететін факторлар. Бір елдің өзінің ішінде әр қилы мамандықтағы қызметкерлер мен әр қилы еңбегі жалдамалы қызметкерлердің жалақы мөлшерінде үлкен айырмашылық бар. Белгілі бір кезеңде экономика жағдайына байланысты да жалақы өзгеріп отырады. Өнеркәсібі дамыған елдерде номиналды жалақының өсуі байқалады.

Жалақы өндіріс жағдайы мен рыноктық конъюктураға да тәуелді. Жалақы дәрежесіндегі айырмашылық ең алдымен өндіріс мөлшерінде анықталады. Экономикасы дамыған елдерде жоғары жалақы өндіріс пен еңбек өнімділігі

саласындағы жетістіктерге байланысты, өйткені алдын ала өндірілгенді ғана бөлуге болады. Жалақының мөлшері мен динамикасына ықпал ететін маңызды факторларға табиғи ресурстар, қолдағы капитал, жұмыс күшінің саны мен сапасы, техника мен технология дәрежесі, өндіріс пен еңбекті ұйымдастыру жатады. Осы факторлардың өзара байланысты әрекет етуі еңбек өнімділігін сипаттайды.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі:

- 1 Таубаев А.А. Кәсіпорын экономикасы. Қарағанды ҚҚЭУ, 2018ж.
- 2 Мұхамбетова З.С. Кәсіпорын экономикасы. Қарағанды ҚҚЭУ, 2018ж.
- 3 Мырзалиев Б.С., Әбдішүкіров Р.С. «Кәсіпкерлік қызметте бухгалтерлік есепті ұйымдастыру» Алматы 2016
- 4 Галиева Ж.К. Экономика предприятия М. Издательство Московского государственного горного университета. 2011-1336.
- 5 Тержанова А.Ж. Экономика предприятия. Караганда, КЭУК, 2018.

Токтамысов С., Сарсенова А.Е.

Международный Таразский инновационный институт

ФАКТОРЫ ФОРМИРОВАНИЯ И ИСПОЛЬЗОВАНИЯ ИННОВАЦИОННОГО МЕНЕДЖМЕНТА

Исследование причин успехов и неудач научно-технических нововведений обнаруживает повторяющийся ряд факторов. Весьма соблазнительно написать, что отсутствие одного или нескольких факторов и условий обрекает нововведение на неудачу. Хотя это, разумеется, преувеличение, но существенная доля правды здесь есть. Конечно, всегда будут исключения, когда эффект нововведения настолько внушителен, что успех гарантирован даже при плохом управлении. Но подобные исключения не освобождают управление от необходимости обеспечивать все те факторы и условия, которые, как показывает опыт, являются важными для успешной реализации широкого спектра нововведений.

Наиболее важными являются следующие факторы:

Ориентация на рынок.

Соответствие целям организации.

Эффективная система отбора и оценки проектов.

Эффективное управление проектами и контроль.

Источник творческих идей.

Восприимчивость организации к нововведениям.

Индивидуальная и коллективная ответственность.

Всякая успешная стратегия строится, как правило, на основе активной инновационной политики, суть которой состоит в создании предпосылок, необходимых для организации исследований или открытий (неких новшеств, качественно отличающихся от предшествующих аналогов) и разработке технологий их внедрения в производство. Целесообразно, на наш взгляд, использование понятия «инновации» ко всем новшествам в организационной, производственной и прочих сферах, к любым усовершенствованиям, способствующим экономии затрат, повышению эффективности и качества.

Благодаря нововведениям предприятие обеспечивает себе конкурентные преимущества и выпуск конкурентоспособной продукции.

Важными стимулами в улучшении качества человеческого капитала являются благоприятные и безопасные условия труда, которые могут быть обеспечены путем оснащения производства передовым оборудованием, автоматизации производственных циклов.

Во-первых, работа в таких условиях не требует профессионального роста, во-вторых, нет внутренней мотивации.

Чтобы уменьшить негативное влияние затрат на оборудование на производительность, компании должны своевременно искать финансовые ресурсы и восстанавливать существующие мощности. Это может быть как модернизация деталей машин и оборудования, так и модернизация морально устаревшего оборудования.

В условиях современного оборудования и автоматизации процессов на инновационных предприятиях условия эксплуатации значительно различаются, риск несчастных случаев на производстве значительно ниже. Плохая организация производственного процесса, плохое качество услуг по охране труда, отсутствие личной защиты-причины несчастных случаев. Поддержание лидерства в создании безопасных условий труда также приводит к высокой травме.

Создание здоровых и безопасных условий труда на предприятии также обуславливает необходимость адекватного обучения инженерных и технических работников в этой области. В этом случае речь идет о качестве человеческих ресурсов, их способности обеспечивать безопасность работы, правильное поведение [1].

Понятно, что традиционные методы охраны труда, улучшения его условий не соответствуют текущему уровню развития производства, не эффективны. Их основными недостатками являются отсутствие системного доступа, низкий уровень информационного страхования, отсутствие научно обоснованных методов контроля. Соответствующие услуги компании должны быть хорошо подготовлены для решения различных проблем безопасности, иметь оптимальные методы организации условий труда в общественных интересах.

В настоящее время, в отличие от традиционных средств государственного бюджета, существует три основных рыночных и экономических механизма организации эффективной деятельности научных исследований и их практического применения в современном обществе:

а) механизмы стратегического управления приоритетами развития науки государства, общественных организаций и промышленных предприятий (целевое финансирование в форме грантов на конкурентной основе);

б) механизмы финансирования исследований университетом (или университетом) для обеспечения конкурентоспособности на рынке высшего профессионального образования (научно-исследовательское образование или научно-исследовательское образование);

в) механизм коммерциализации научных исследований в системе передачи технологий из научных лабораторий в промышленность, когда в университетах были созданы технологические парки и малые предприятия, требующие науки (по сути, "академический капитализм") [2].

Как мы видим, перевод технологий из академической среды на рынок неизбежно приведет к переводу научных и педагогических специалистов из университетской среды в промышленную. Но тогда существует потребность в нефинансовой мотивации практических руководителей промышленных предприятий для поощрения новой квалифицированной рабочей силы и создания новых рабочих мест.

Человеческий стимул в экономике преобладает, потому что оптимальное размещение ресурсов в экономической среде зависит не от природной среды или определенных государственных учреждений, а от личных интересов человека, поскольку это подталкивает его к конечному результату в рыночной конкуренции [3]. Цена и цена являются объективными основными компонентами общей доктрины рынка в любой экономике. Но за этими неоспоримыми преимуществами экономисты часто теряют представление о том, что цена и цена существуют только в виде модифицированных форм. Маркс сказал, что в какой-то момент между капиталом и рабочим фактором была основная производственная связь [4]. Ключевой вопрос здесь - поиск подходящих финансовых инструментов и механизма, подходящего для управления.

Наиболее удачной формой внедрения новых форм нефинансовой мотивации сотрудников предприятия, на наш взгляд, может быть кластерная система оценки эффективности промышленного производства.

Список литературы

1. Шумпетер Й. Теория экономического развития (Исследование предпринимательской прибыли, капитала, кредита, процента и цикла конъюнктуры): пер. с англ. [Текст] – М.: Прогресс, 2012. – 455 с.
2. Экстенсивные и интенсивные факторы роста производства // Be5.biz.. [Электронный ресурс]. Режим доступа: <http://be5.biz/ekonomika/a001/19.htm> (доступ свободный) – Загл. с экрана. – Яз. рус.
3. Шумпетер Й. История экономического анализа [Текст]: в 3 т.; пер. с англ. под ред. В.С. Автономова. – СПб.: Экономическая школа, 2014. – Т.1 – 494 с., Т.2. – 988 с., Т.3. – 1664 с.
4. Леванов А.Д. Экономическая динамика: Теоретические и практические аспекты // Экономические исследования: Интернет-журнал. – 2013. – № 1 (13). Режим доступа: <http://www.erce.ru/internetmagazine/magazine/33/510/> (доступ свободный) – Загл. с экрана. – Яз. рус.

FILOZOFIA

Filozofia literatury i sztuki

Massanov Yerkin ,Amanzhol Meirmanov

SHAKARIM KUDAIBERDYULY PHILOSOPHY ON MORAL AND THE FUTURE OF KAZAKH ETHICS

Abstract:

The present article deals with the great Kazakh philosopher Shakarim Kudaiberdyuly ideas about moralistic values of humanity. In research analyzing world views and humanistic values of Kazakh people through Shakarim Kudaiberdyuly scientific work. Thinker deeply investigation question like: What is the knowledge? How should human personal developing? what is meaning of life people? Mean answer for this question thinkers reply that humankind should concentrate for the moral or spiritual values his life.

Keywords:

Shakarim Kudaiberdyuly, Kazakh philosophy, moral, spiritual values, humanism,

Knowledge, ethics

INTRODUCTION

The relevance and vitality of the edification of Shakarim Kudaiberdyuly increases every day, the depth of the answer to the questions of the new time, the hermeneutic study of his work. According to his influence on the development of national ethical thought, the teaching of Shakarim Kudaiberdyuly is a clear guide that determines the further path of prosperity of Kazakh ethics. Thanks to today's opportunities of information technologies, you can get access to the greatest knowledge, thanks to which you can evaporate under the weight of unshakable information, break away from everything that your soul needs, get spiritual knowledge

and ethical knowledge of Shakarim Kudaiberdyuly for all mankind. He was born in the fateful period of the Kazakh people, found relevant answers to the unthinkable changes and new challenges of the time through his spiritual practice and painful search on the fateful path of life with the people (1858-1931) and inherited the future.

Therefore, the ethical teaching of the scientist is connected with the future development of national ethics and has the potential to respond to the spiritual demand of humanity as a whole. Having laid the flag of honor of his native people, he left a rich legacy that meets the spiritual needs of future generations and humanity as a whole, making the work of a moral conscience an ethical ideal with his unshakeable nobility, ethical position, spiritual cognitive wisdom, artistic aesthetic taste. The opinion of scientists who studied the problems of Shakarim Studies, which gained momentum after independence, also suggests that Thinker has a wide horizons of knowledge, a wide range of ideas, and a thoughtful poet.

Even after the acquittal of Shakarim Kudaiberdyuly, the desire to hide the light of his works from the people, to close the veil, did not stop. During the thaw after the events of 1986, the head of the commission, academician Zh. Abdildin, who decided to justify and publish the poet's works, drew attention to the fact that the ethical ideals of his work clearly stand out. "I took all the materials related to Shakarim in my hands and carefully read them ... compared to the idealists of Kant, Hegel, Fichte, Schelling, Plato, Aristotle, Shakarim was even a saint, in Russian, "a saint". In the poems of this man, there is not a single word that touched the Russian or Soviet government. Shakarim himself is one of those who studied philosophy after Abay. In his poems, the problem of ethics and various categories of morality are particularly widely considered. If you take seriously the works of this man, he is a true educator who has made a great contribution to the pursuit of world art and science of our people". The poem "The Life of the Mutylgan", known as a biographical work in the work of Shakarim kazhy, which he called "Mutylgan", is a deep and mysterious studies, where deep life-semantic concepts are intertwined, whose key noble thoughts are intertwined with symbolic meaning. The first lines of the poem begin with the story of an important step in the life of a scientist who went to study as a child. This determines the ethical ideals of the poet, who strives for continuous work on the educational path, tireless learning and scientific research. After all, the main principle for a scientist in achieving the ethical ideal of humanization of the human soul is the humanization of his own soul. The main condition that the scientist adhered to was to eliminate the shortcomings of others and

heal the spirit – the achievement of his own purity by an ethical mentor. Of course, the danger of a pious soul and the anxiety of an ordinary person are not the same. An ordinary person, knowing that happiness, fame, and power are given to him only as a degree given in accordance with his dignity, can be satisfied with it, die with indifference, and fall into the sin of big and small.

For a pious soul, such as Shakarim's teacher, a high career degree is the burden of fate. This responsibility, taken by force, prevents the scientist from developing his main ambition – his spiritual and intellectual side, purifying his heart, expanding the horizons of knowledge, plunging deep into the sea of heart and presenting to the community the noble and noble thoughts of truth. "I'm sorry," he said, " but I don't know what you're talking about, and I don't know what you're talking about, but I don't know what you're talking about, and I don't know what you're talking about." Despite the fact that he set such a great ethical ideal as a life reference point, the priest, who carried the burden of fate without hesitation, also implemented the traditional ethics of the Kazakh in the management of the country. The core of the work of the scientist is the knowledge of "self-knowledge". Therefore, " the life of the Mutylgan " is a work of the scientist, whose entire work is intertwined, summed up, enriched with life-based thinking, in addition to its biographical content.

The idea of self-knowledge of a scientist reflects the stages of life, creates a special field of fate, moments of instruction and experience of life, spiritual knowledge and taupe, fears and hopes, hopes and disappointments. It draws attention to the fact that the man who wanted to meet the right was "an exception in the game, an exception in the game" as a child. A child who grows up with the help of a game of mannerisms and passion for the game shows a tendency to grow up, a desire to reveal the secrets and secrets of everything. This is a wooden symbol of isolation from a country that is over fifty years old in childhood: "I run away from the community, I miss a lonely life, I have completed my age, this is a noble". Although " the life of mutylgan "is the work of a scientist who delves deeply into his soul, carefully analyzes the past and present, analyzes expectations from the future, shows an example of the knowledge of" self-knowledge", and we cannot be mistaken if we know that this teaching of" self-knowledge " is the main ethical content of his common heritage, forming the core of the work of the scientist. This channel reveals the nature and spiritual world of man, revealing its contradictions and inner integrity, covering such issues as the soul and body, spirit and sexuality, the relationship of man to man and faith, the manifestation

of good qualities and negative characteristics of Man, truth and falsehood. It encourages a person to develop such noble ethical qualities as desire, intelligence, kindness, conscience, shame, patience, caution, justice, as well as exposes and insures such negative characteristics as laziness, greed, pride, lies, gossip, arrogance, malice. It is interesting to note that the desire for the art of speech begins to awaken when he describes his first steps to hunting, carpentry, hunting, and hunting.

While his mastery of many arts and active participation in the life of society contributed to his becoming a fully mature personality, as the "eight facets", the experience of governing the country in matters of power led to the recognition of a person, a deep awareness of the suffering and spiritual ailments of the people. Folk wisdom, which combines eight facets and one facet, has a deep meaning, as the deepening and deepening of the paint complement each other and develop in parallel in interaction. The popular saying "learn art, learn and learn" says that the study of art has the energy that develops human virtues, but the study of art should be at a level that does not destroy desires and does not harm deep treasures. With an active participation in the hustle and bustle of life, without destroying the barn of a healthy mind, he could deepen, multiply, preserve and ennoble his "secrecy" - the love of truth, and from this point of view enable every event, every stage of life, every business to leave a rich spiritual legacy. Therefore, art is important only in the period of the development of humanity, it does not meet ethical standards, when it differs from the love of man, from the love of vanity.

The poet, who turned the art of words into a means of understanding the meaning of his whole life, writes poetry at the age of twenty and begins to show interest in science. Therefore, since traditional ethical education is formed in combination with traditions, Shakarim Kudaiberdyuly's possession of hunting, hut, blacksmithing, musical, oratory art contributed to the development of his spiritual potential and the leaving of an ethical edifying creative heritage in the future. Self-criticism, boredom, reproaches in the past, regret, the determination not to repeat the omissions, the desire for virtue in the future, the constant examination of his life and work to achieve the goal of moral development indicate the relentless desire of the scientist to achieve an ethical goal. "It was said four times when I was younger. At the age of forty, one said, open your eyes, " says the poet, noting that this is forty years, a decisive moment in the life of a poet. "Open your eyes," that is, open your eyes, means an inner awakening, a turning point, a thirst for truth in the soul, a decisive step towards a radical ethical goal.

"For the forty-last word, for the forty-last word, for the forty-last word, for the forty-last word, for the forty-second word, for the forty-last word, for the forty-second word, for the forty-second word, for the forty-second word." During this period, the motives of dedication to future generations, the message of the Covenant, and peace in the future begin to prevail in the work of the scientist. At the same time, the poet, imbued with spirituality, realized that his works of spiritual content could not be perceived by other people, even if they were caused by a deep awareness of the spiritual aspirations of a person, his consciousness, and society. But we know that his legacy, without destroying the values over the centuries, is fully aware that the human soul is a noble masterpiece that can become the property of both society and the future generation. In order to assess the educational nature of Shakarim's ethical heritage, which determines the future of the nation and meets the spiritual needs of humanity in the era of globalization, it is necessary not only to promote it comprehensively, but also to study it in depth.

At the turn of the century, the spiritual treasure, deeply imbued with the soul and mentality of its people, in love with the truth, does not differ from the fate of the country, the sadness and mystery of the country will break the core of the people, thus conquering the space of time, home, eternal meaning will become an eternal and ethical goal. This heritage is also a common ethical heritage of humanity, which is added to the treasury of universal values, which breathes the person who is affected, regardless of language or spatial barriers. The main ethical goal of the Kazakh people, who are the heirs of centuries-old spiritual values, is to survive the difficult hours, to preserve their country without losing their spiritual core, to turn their homeland into a center of spiritual maturity and formation of the people of the country. The scientist, who has worked hard not only to know the history of the Kazakh people, traditions, dreams, but also to study it and convey it to the people, makes every effort to advance a person, to cure the disease of the soul, to love a person, to instill moral loyalty.

By his example, he shows that the main actions taken by a person who has become his life principle are self-promotion, merciless discussion. At the age of forty, the critical idea that a country that sees trouble, is aware of the pain of many people, has been subjected to spiritual stress, is devoid of moral qualities, moral customs, is corrupted by ignorance, pride, etc., fully corresponds to the ethical and didactic course of the worldview, the life position of the poet. However, it should be borne in mind

that the ethical and didactic orientation of the poet's enlightenment has its own specifics and differs from the Enlightenment in the West or the concept of humanism.

We condemn all these manifestations and declare that this should not happen" or "the Golden Rule", which was formed before the modern religious and ethical traditions of humanity and has survived to this day: do not do what you do not want for yourself to others, or in a positive way: do what you want for yourself to others", the publishers of the " world ethical declaration "drew attention to this issue in 1993, in our time. And there are many examples that prove that Shakarim spoke about the main causes of conflicts in the world and their treatment at that time. In a period of exacerbation of such religious contradictions, the value of the heritage of Shakarim teacher, who made an effort to reveal the spiritual and cognitive content of religion and the ethical aspects of conscience, becomes more relevant.

In the twentieth century, with the development of Science and knowledge, with the increase in the spread of information, the rate of dissemination of information, both real and false, increased. First, using the innovations and achievements of technology and Natural Sciences, it was necessary to expand the knowledge of Islam, limited only by blind faith, strengthen the doctrine of truth, soul recognition, and update moral values. Secondly, the main goal of the scientist was to insure against the false principles, the bare ideologies that accompany this flood, since the flood is not the same as it is today, but is deeply aware of the moment of acceleration that began at that time. A scientist who is firmly committed to the principle of "three loves – imanigul", which his teacher Abay said, "You Love Humanity, created with love, that Allah is sweeter than the soul, that I love all mankind, and that this is the right way," was forced to write a theoretical work with a dark word. Both consumers of information and those who are at risk of false ideologies imposed from outside are primarily knowledgeable, so this is the reason why the scientist sent "five questions to the educated" in the 5th issue of the magazine "Aykap" in 1912. "The five questions are: 1. What is the purpose of Allah when he created man? 2. What is the most necessary thing for a person? 3. is there a person after death, whether it is right or wrong, pleasure-work, reward-suffering? 4. What does the best person do? 5. This is the first time in the history of mankind that a person's humanity has been corrected and destroyed. "if we could find appropriate answers to these five questions, the problems that concern humanity today would be resolved positively. These issues of concern to humanity are also reflected in the "world ethical declaration" adopted in 1993. "It is impossible not only to create a more fully

developed world with the help of laws, rules and conventions, but also to implement it through coercion, the protection of peace, justice and peace is possible only through unity and consolidation of one intention in respect of the right.

CONCLUSION

Joining the struggle for rights and freedom requires an understanding of mutual responsibility and obligations, so we appeal to the minds and hearts of all people; without moral support, the right is very weak, and therefore it is impossible to create a new world order without a world ethic structure". At that time, finding clear answers to these questions was relevant for both society and the individual. Because in the era of subsequent revolutions, when atheistic views prevailed in the Soviet period, it can be seen that the threat of Shakarim Kudaiberdiuly was not in vain. It is important for everyone to find out the answers to these questions, especially in today's flood of information, in the lungs of the storm of globalization, for a generation of people who are left without sails, without guidance. We must understand that the only guarantee of preserving our national identity and heroic heritage is the maximum popularization of these heritage. To listen to the voice of conscience called by Shakarim Kudaiberdiuly, to master the rich spiritual heritage that he left behind, to use his teachings for the humanization of society is an urgent and vital issue for Kazakh philosophical science.

He is a scientist who not only demonstrates irrational practices and models of spiritual and intellectual knowledge, but also comprehensively analyzes and analyzes the results of the scientific knowledge of mankind known in his time on the scales of rational reason, scientific logical analysis. The creator, who, in combination with spiritual knowledge and rational knowledge, has worried humanity for centuries, is a perfect person who has left a rich legacy of reasoned answers, balanced opinions expressed in mysterious knowledge to topical, vital problems about the spirit, soul, and makes a significant contribution to the growth of the spiritual sphere, moral and ethical development of humanity. In the work "three clear", some seek good for themselves, some for all human beings, others for all human beings. The perfection of man is determined by his work for the good of mankind, as he writes. The scientist, who considered it his duty to selflessly serve the humanization of society for the benefit of the human child, set a purely ethical course.

References:

- 1.Segizbaev O.A. Kazakh philosophy of the 15th-early 20th centuries - Almaty: Gylym, 1996.
- 2.Rysbekova Sh. Abai's reflection on the spiritual world of man // Eurasian community. - 1999. - No. 3. - p. 87.
- 3.Kudaiberdiev Sh. Three truths. - Alma-Ata: Kazakhstan, 1991.- p. 78.
- 4.Alzhanova U.K., Begalinova K.K. Philosophy in the system of holistic knowledge. - Almaty: DGP VTSS VKO, 2000. - p. 97.
- 5.Alzhanova U.K., Begalinova K.K. p. 96.
- 6.Dostoevsky F.M. Two camps of theorists // In 30 volumes - Vol.26. - Nauka, 1976. - p. 134.
- 7.Kudaiberdiev Sh. Notes of the Forgotten // A. Kunanbaev. Book of words. Sh.Kudaiberdiev. Forgotten Notes. - Almaty: El, 1993 - p. 93.

FILOLOGICZNE NAUKI

**Тұрысбекова Ақмарал Қалдыбекқызы, Бердиева Лаура Ботабаевна,
Дүйсембаева Сания Сериковна**

Международный Таразский иновационный институт

**ОБУЧЕНИЕ ЛЕКСИКЕ АНГЛИЙСКОГО ЯЗЫКА С ИСПОЛЬЗОВАНИЕМ
ИНТЕРНЕТ-РЕСУРСОВ**

Поскольку во многих сообществах изучение английского языка считается основным фактором профессионального успеха и критерием получения образования, обеспечение более удобной среды для изучения английского языка является одной из стратегических образовательных целей, направленных на повышение успеваемости студентов и поддержку дифференциации потребностей в обучении.

Интернет-ресурсы привлекают и обеспечивают интерес учащихся к изучаемому предмету, поэтому для развития словарного запаса учащихся учителя могут использовать стратегию, основанную на использовании интернета. Термин "интернет-стратегия" используется для того, чтобы подчеркнуть, что стратегии опираются на цифровые инструменты и ресурсы. Эта стратегия предназначена для содействия стратегическому использованию учащимися веб-словарных инструментов, а также для использования возможного потенциала в целях обучения. Интернет технологии призваны помочь людям изучать иностранный язык. С помощью интернет технологий студенты могут прослушивать английскую речь, дома, в библиотеке или где бы они не находились, и в любое время. В наше время персональные компьютеры, ноутбуки, телефоны и другие портативные цифровые устройства, повсеместно превращаются в инструменты для изучения языков.

Опираясь на научно обоснованные принципы обучения лексике в рамках мультимедийного обучения, в этой статье представлены некоторые преимущества и недостатки стратегий, использующих цифровые инструменты и интернет ресурсов для вовлечения учащихся в изучение лексики.

Преимущества:

- *Мультимедийные возможности:* Возможность легко записывать и воспроизводить голос студента и сравнивать его с голосом носителя языка является отличным инструментом обучения для изучающего язык. Кроме того, возможность записи и воспроизведения видео, прослушивание музыки и просмотр видео, возможность устанавливать и слушать подкасты, являются очень популярными упражнениями для студентов.

- *Доступ в Интернет* дает учащимся возможность искать и получать информацию по любой теме. Доступ к YouTube позволяет студентам смотреть и слушать музыкальные клипы и видеоклипы. Онлайн-словари и другие инструменты сбора информации широко используются студентами в языковых классах.

- *Социальные сети:* Использование веб-сайтов социальных сетей, таких как Facebook и Twitter, может быть позитивным способом для студентов обмениваться информацией, мыслями и идеями по различным темам. Некоторые студенты, которые застенчивы в классе, могут гораздо лучше справляться с ситуацией в социальных сетях.

- *Немедленная обратная связь:* Цифровые устройства могут предлагать немедленную обратную связь своим коллегам или преподавателям с помощью интернет соединения. Учащиеся могут ответить на вопросы опроса, классного упражнения, викторины или теста.

Несмотря на эти преимущества, были выявлены следующие *недостатки:*

- *Отвлекающие факторы:* В то время как студенты могут получить доступ к словарям и другой онлайн-информации для обучения во время занятий, то же самое использование неуместно во время викторины. Кроме того, просмотр видео, не связанных с уроком, игра в онлайн-игры и использование социальных сетей для общения не на изучаемом языке, являются неуместным использованием устройства во время урока и могут привести к сбоям в работе класса.

- *Шпаргалки:* Просмотр словарей или поиск ответов во время викторины или теста является серьезным академическим нарушением.

- *Разъединение сети:* Некоторые учителя считают, что учащиеся проводят слишком много времени с цифровыми устройствами, что способствует отчуждению учащихся в классе. Они считают, что студенты-лингвисты должны

проводить время в классе, занимаясь групповыми мероприятиями, которые способствуют социальному взаимодействию.

- *Технические проблемы:* Использование цифровых устройств в классе предполагает, что инструкторы будут тратить значительное количество времени на планирование уроков, обучение с оборудованием до начала занятий и тратить некоторое время во время занятий, чтобы распределить устройства и вернуть их после занятий. Количество времени, потраченного во время занятий, чтобы научить студента управлять устройствами, также является проблемой.

Кроме того, во время занятий могут возникнуть некоторые технические проблемы, такие как сбои в сети, и отдельные учащиеся, имеющие проблемы с оборудованием, требуют, чтобы преподаватель устранял неполадки, а также инструктировал отдельных учащихся о том, как решить проблемы.

Появление Интернета сделало открытое и дистанционное обучение средством получения образования со всех уголков мира. За короткий период привлекательность дистанционного обучения привела к осознанию того, что различные цифровые устройства обеспечивают очень эффективный ресурс для обучения. Таким образом, многие исследователи пытались сделать цифровые устройства ресурсом для обучения иностранным языкам.

Список литературы:

1. Meskill, C., & Anthony, N. (2010). Teaching languages online. Bristol, UK: Multilingual Matters.
2. Warschauer, M. (2010). New tools for teaching writing. *Language Learning & Technology*, 14 (1), 3-8. Retrieved May 18, 2011, from <http://llt.msu.edu/vol14num1/commentary.pdf>.
3. Dalton, B. and Grisham, D. L. (2011), eVoc Strategies: 10 Ways to Use Technology to Build Vocabulary. *The Reading Teacher*, 64: 306-317. doi: 10.1598/RT.64.5.1

Metody i przyjęcia kontroli poziomu posiadania cudzoziemską mową

**Иманбаева Гулнара Аманбайқызы, Бакирова Айнур Сансизбайкизи,
Танатарова Нурсулу Нурланқызы**

Международный Таразский иновационный институт

THE IMPORTANCE OF LITERARY TRANSLATION IN LEARNING FOREIGN LANGUAGES

Literary works are of great social, cognitive, historical, spiritual, and cultural significance for humanity. Through the literary works, the reader has the opportunity to study various aspects and realities of life and gain knowledge about the culture of people of other countries. Therefore, the importance of literary works is very considerable. Literary texts differ from other types and has creative linguistic and cultural richness.

The creation of literary texts has accompanied humanity throughout its history since ancient times. Literary texts are part of the heritage of any civilization, they also convey the emotions and feelings of the author. Literary texts does not have to stick the reality. It is usually based on fictional world, telling imaginary events and ideas. A literary text is a piece of written material that has the purpose of telling a story or entertaining, as in a fictional novel. Its primary function as a text is usually aesthetic, but it can also contain political messages or beliefs. Literary texts are narrative and contain elements of fiction.

In this regard, it is obvious that it is impossible to understand and perceive the culture of the English people without the works of W. Shakespeare, as well as the Kazakh nation without the works of the great Abay. So, the cultural and cognitive identity are usually reflected in the literary texts. For this reason, they are assumed as one of the most effective and important means of recognizing a particular nation.

Within the literary texts there is a great variety. Contemporary and traditional literary texts that use language in aesthetic, imaginative and engaging ways – to entertain, to move, to express and reinforce cultural identity and to reflect. These texts can be defined as narrative and non-narrative, and selected according to the level of learners.

Literary texts are very much motivating due to its authenticity and the meaningful context it provides. Due to its authenticity, literature can develop sociolinguistic and pragmatic knowledge as manifested communicative competence models. Sociolinguistic and pragmatic competence are two of the main components of the communicative competence models. Hence, special attention is needed to be directed to this component. Literature due to its authenticity is equipped with sociolinguistic and pragmatic information. These two features are more related to 'appropriateness' in language which can be found only in contextualized language such as literary texts, dramas and plays.

Literature is replete with various vocabularies, sentence patterns, words-order and grammatical items, which help the learners to learn the target language. Literature is also a good resource for increasing word power. In other words, literature involves a profound range of vocabulary, dialogues and prose.

Yu.M. Lotman defines literary text as "a certain model of the world, a particular message in the language of art, which has the property of turning into modeling systems" [5]. In order to support this statement L.Y. Ginzburg mentions that the literary text is formed by the image of the author, his point of view about object of the image and, in the text of a literary work, the author expresses his perception of the world and gives his assessment to the surrounding reality. V.P. Belyanin views literary text as "a text that uses language means in their aesthetic function in order to convey emotional content". The scholar believes that the literary text appears in a complex system, which incorporates the following: "reality - consciousness - model of the world - language - author - text - reader - projection" [6]. As it was noted by many researchers, in literary texts, many concepts and phenomenon, that receive individual refraction in modern linguistics, remain highly relevant. At the same time, literary texts are extremely complex.

The main problem of accessibility of literary texts arises due to linguistic features and their diversity. The solution to the problem of perceiving and understanding original texts can be found in the field of literary translation, which is still developing. Translators of literary texts should have linguistic and theoretical knowledge, as well as stylistic, creative and ingenious potential to create their own masterpiece through translation.

Despite the fact that a lot of investigations on the topic of research have been conducted, as well as many comprehensive steps have been taken for solving the

problem of literary translation, this issue has not yet been removed from the agenda. Therefore, we can substantiate that the translation of the literary texts have not lost their relevance yet.

One of the main reasons for this is the failure of modern translations to convey the impression of the original. Most of the failures are caused by incorrect interpretation of the author's thoughts or the discrepancy of the translated text from the original text. The lack of conformity with the original and insufficient translator's awareness causes errors in translation.

The analysis of this factor clearly show that there are a lot of English literary works, which have been translated into the Kazakh language through the use of the Russian language. It justifies that literary translation is based on a connective language. The results of the research allow us to consider that to avoid errors in translation, it is necessary to use direct translation from the original to the target language, without the help of the third language.

Список литературы:

1. Assis Rosa A., Pięta H., Maia R.B. Theoretical, Methodological and Terminological Issues regarding Indirect Translation: An Overview // *Translation Studies*. 2017b. Vol. 10 (2). P. 113—132.
2. Frank A.P. Translation Research from a Literary and Cultural Perspective: Objectives, Concepts and Scope // *Übersetzung. Translation. Traduction. Ein internation- als Handbuchzur Übersetzungforschung. An International Encyclopedia of Translation Studies. Encyclopédieinternationale de la recherche sur la traduction / ed. by H. Kittel et al. Berlin : Walter de Gruyter, 2014. P. 790—851.*
3. Pięta H. On Translation between (Semi)peripheral Languages: External History of Polish Literature Translated into European Portuguese as a Case in Point // *Translator*. 2016. Vol. 22 (3). P. 354—377.

FIZYKA**Stosowanie fizycznych metod w medycynie****Тарасова А.О., Носачов Ю.Ф.***Національний технічний університет України
«Київський політехнічний інститут імені Ігоря Сікорського»***ЩОДО ВЛАСТИВОСТЕЙ ТА НАПРЯМКІВ ЗАСТОСУВАННЯ
ДЕЯКИХ ЗАСОБІВ КОНТАКТНОЇ КОРЕКЦІЇ**

За даними ВОЗ 2019 року, не менш 2,2 мільярда людей (приблизно 29% від загальної кількості населення Землі) мають проблеми із зором, від невеликої міопії до сліпоти. В цьому зв'язку пошук і реалізація засобів розширення можливостей людей з вадами зору являє собою актуальну задачу. Застосування сучасних технологій для розв'язку цієї задачі з одного боку сприяє розвитку відповідних наукових і технологічних напрямів і одночасно розширює коло користувачів цих розробок, тобто є процесом багатofункціональним. В даній роботі розглянуті перспективи і напрями застосування одного з таких технологічних засобів контактної корекції, пов'язаного із розробкою так званих «розумних» контактних лінз, або смарт лінз.

Контактні лінзи вперше розроблені в 1889 році німецьким фахівцем А. Мюллером і з того часу широко використовуються для корекції зору людини. Стрімкий технологічний розвиток останніх років в галузі АТ-технологій, електроніки, матеріалознавства дозволив спостерігати і очікувати подальшого суттєвого розширення функціоналу цього пристрою. З 2014 року декілька корпорацій Google, Mojo Vison, Sony, Samsung і ряд інших представили проекти так званої «розумної» лінзи, які на думку їх авторів здатні здійснити революцію в індустрії електроніки. В цих проектах пропонується доповнити функціонал «звичайної» контактної лінзи можливостями здійснювати фотографування, відеозапису, відтворення графічної інформації на власному дисплеї, зберігання даних, передачу текстової і графічної інформації з інтернету безпосередньо в поле зору користувача, використання гіроскопу, акселерометру, інших рецепторів і різноманітних датчиків, які можуть служити для оцінки

температури, рівня рН, вмісту алкоголю, рівня холестерину тощо. Наведений функціонал «розумної» лінзи суттєво розширює і можливості її користувача і діапазон напрямків її застосування. Наприклад, в 2016 році Google представила свій інноваційний проект по створенню смарт-лінзи здатної безперервно проводити вимірювання рівня глюкози в крові [1] за допомогою щосекундного аналізу складу слізної рідини, а також, запатентувала проект лінзи, яка забезпечена фотодетектором. Такий пристрій дозволить людині отримувати комплексну інформацію про навколишнє середовище, включаючи температуру повітря, атмосферний тиск, наявність різних небезпечних речовин, в тому числі алергенів, та ін. Крім того, повідомляється про наявність сканера на поверхні лінз, який надасть можливість збору даних щодо будь-якого об'єкту, який знаходиться в полі зору людини. Однією зі сфер застосування цієї функції стане сканування штрих-кодів. У патенті згадується про можливість ідентифікації користувача за допомогою смарт лінз. Таким чином, людині більше не доведеться носити з собою паспорт або водійські права, щоб пройти аутентифікацію при здійсненні покупки, перетину кордону та ін.

Контактні лінзи, які розробляються Mojo Vison [2] зможуть допомогти промисловим працівникам отримувати доступ до інформації в режимі реального часу, що сприятиме збільшенню продуктивності їхньої праці. Лінзи Mojo також будуть корисні для реагування на надзвичайні ситуації - відобразити інформацію про температуру [3] або про те, які частини будівлі знаходяться за завісами полум'я. На думку фахівців цієї корпорації, вони розробили "найбільш динамічний дисплей, який коли-небудь існував", що включає 14 000 точок на дюйм з відстеженням очей, стабілізацією зображення і призначенням для користувача бездротовим радіо. Компанія Samsung одержала патент у Південній Кореї на контактні лінзи з дисплеєм [2], який проектує зображення безпосередньо в око людини. Вбудована камера та сенсори контролюються кліпанням очей, а внутрішні антени надсилають контент на зовнішній пристрій, подібний до смартфона, де відбувається обробка даних. Дані оптичні пристрої дозволять інтерактивно отримувати інформацію про навколишні предмети і краще орієнтуватися в просторі.

Вищенаведені властивості оптичних засобів, розглянутих в даній роботі, обсяг напрямків їх застосування, дозволяють зробити припущення, що згадані технологічні корпорації в найближчому майбутньому здійснять справжній

прорив у сфері засобів контактної корекції, який повністю переверне звичне сприйняття реальності кожного користувача такого гнучкого дисплея, укомплектованого доповненою реальністю.

Література

1. Faster R-CNN: Towards Real-Time Object Detection with Region Proposal Networks /S. Ren et al. // IEEE Transactions on Pattern Analysis and Machine Intelligence. 2015.
2. Zhang K., Zhang Z., Li Z., Qiao Y. Joint Face Detection and Alignment Using Multitask Cascaded Convolutional Networks // Proc. of the Conf. on Signal Processing Letters. 2016.
3. Schroff F., Kalenichenko D., Philbin J. FaceNet: A Unified Embedding for Face Recognition and Clustering // Proc. of the Computer Society Conf. on Computer Vision and Pattern Recognition (CVPR). 2015. P. 815 – 823.

HISTORIA

Ogólna historia

Азаматова А., Құмғанбаев Ж.

Халықаралық Тараз инновациялық институты, Қазақстан

КЕҢЕСТІК СЫРТҚЫ САЯСИ БАҒЫТТЫҢ ДАМУЫ: ПРОЛЕТАРЛЫҚ ИНТЕРНАЦИОНАЛИЗМ

1917 жылдың қазан айында Ресейде большевиктердің билікке келуі әлемдегі геосаяси жағдайды түбегейлі ондаған жылдарға өзгертті. Енді халықаралық аренада бәсекелестік ғасырлар бойы халықаралық қатынастарды анықтаған идеологиялық қарсыластар, әртүрлі әлеуметтік-экономикалық жүйелер өз мүдделерін қорғай бастады.

XX ғасырдың басында геосаясат Батыста пайда болды және дамыды - бірқатар географиялық факторлардың тарихи процеске, оның ішінде әлемдік саясаттың қазіргі жағдайы мен перспективаларына әсері туралы ғылым. "Геосаясат" терминінің авторы - швед ғалымы Рудольф Челлен. Рудольф Челлен өзінің "мемлекет ұйым ретінде" атты негізгі жұмысында мемлекеттің географиялық жағдайы мен оның сыртқы саяси мақсаттары арасындағы байланысты іздеді. Швед зерттеушісінің көзқарастарына неміс географы Федрих Ратцель қатты әсер етті. 1897 жылы Р. кітабы жарық көрді. Челлена "саяси география", онда ол "геосаясат" терминін алғаш қолданған.

Рудольф Чилле әр мемлекетке әсер ететін негізгі принциптер мен заңдарды жүйелеуге тырысқан ғалымдардың идеяларын жинады. Егер терминнің өзі, оның негізгі бөліктерге бөлінуі туралы айтатын болсақ, онда бұл екі ғылымның, географияның және саясаттың генезисі екені түсінікті. Олардың әрқайсысы құрылған пәннің бөлігі болды.

Осылайша, геосаясат-бұл мемлекеттердің тұтастығын қалыптастырудың дамуын зерттейтін ғылым, ол әлем картасында аймақтарды бөлу арқылы анықталады.

Геосаясаттың негізін қалаушылардың бірі неміс географы, этнограф және әлеуметтанушы Фридрих Ратцель (1844-1904) болды. Оның назары

экономикалық даму деңгейі мен мемлекеттің географиялық жағдайы арасындағы өзара байланысқа аударылды. 1880 жылдардағы антропогеография еңбектерінде "екі томдық (1882-1891)," этнология "үш томдық (1882-1888), 1897 жылы" саяси география "антропогеография мектебін құрды, онда табиғаттың әсерін зерттеді. Мәдениет, Әлеуметтік және саяси қатынастар туралы және рөлді негіздеді. Бұл тұжырымдама геосаясаттың қалыптасуына айтарлықтай әсер етті. Ф. Ратцель, Дарвиннің теориясы, жануарлар мен өсімдіктер патшалығы сияқты, адамзат қоғамында өмір сүру үшін күрес болып табылады.

Ф. Ратцельдің айтуынша, мемлекет кез-келген басқа организм сияқты өседі, дамиды немесе өледі. Зерттеушінің пікірінше, аумақтарды кеңейту және табиғи ресурстарды сатып алу соғыстары мемлекеттердің ішкі дамуының салдары болып табылады. Ф. Ф. Ратцель күшті мемлекеттер олардың өсуі үшін кеңістік болуы керек деп сендірді. Шын мәнінде, бұл идеялар кейінірек "қажетті өмір сүру кеңістігі" фашистік теориясына енеді.

Ф. Ф. Ратцель өзінің зерттеуінде әлеуметтік-мәдени өркениеттің бірнеше түрін анықтаған болуы мүмкін, олардың ішіндегі ең маңыздысы:

- Батыс (Атлантикадан Тынық мұхитына дейін);
- Шығыс Азия;
- парсы-үнді;
- Эритрея (афро-азиялық).

Әр түрлі өркениеттердің кездесу орындары (Таяу Шығыс, Орта Азия) - бұл тұрақты қақтығыстар аймағы.

Ф. Ратцель су қоршалған бүкіл Арал континентіне иелік ететін мемлекеттің табиғи орны деп санады. Саяси әлем картасында бұл сипаттамаға тек Ресей, АҚШ және Канада сәйкес келеді.

XIX ғасырдың соңында Ф. Ратцельдің идеяларын американдық адмирал Альфред Т.Макен (1840-1914) дамыды. Ол 1890 жылы өзінің "флоттың тарихқа әсері (1660-1783)" атты еңбегінде сипатталған таласократия немесе "әскери-теңіз күші" теориясын құруға құқылы. Альфред Т. Макен мұхитты бақылауды әлемдік тарихтың ең үлкен факторы деп санады. Адмиралдың ғылыми жұмысы сәтті болды. Теория бүкіл әлемге танымал болды, АҚШ пен Ұлыбританияда 32 басылымда жарық көрді, сонымен қатар Еуропадағы орыс және көптеген тілдерге аударылды. Макен "Британдық даңқтың Інжілі" және "теңіз тарихының

философиясы" деп аталды. Неміс кайзер Вильгельм II және билеуші жапон элитасы ат Махена өзінің сыртқы саясатының негіздеріне басшылық ретінде.

АТ-Махен негізгі идеясы-әлемдегі барлық державалар мен халықтардың тарихи тағдырында шешуші рөл атқаратын Әскери-теңіз күштерінің күші. 19 ғасырдың соңында Британдық Әскери-теңіз күштері өздерінің әлемдегі артықшылығын жариялады. Теңіз энергетикасының негізгі құрамдас бөліктері елдің географиялық жағдайы, оның ресурстары мен климаттық жағдайлары, жағалаудың ұзындығы, халық саны, ұлттық бірегейлік және мемлекеттік құрылым дәрежесі болып табылады. Осы факторлардың дұрыс үйлесімімен теңіз күшінің формуласы алынады: Әскери-теңіз флоты + сауда флоты + әскери-теңіз базалары.

Аты. Махена АҚШ-тың географиялық жағдайы өте тиімді, өйткені олардың шекаралары өте маңызды емес. Шын мәнінде, мұхиттар жерді екі жағынан жуады. Америка Құрама Штаттары өз шекараларын кеңейту үшін қорқынышты соғыстар жүргізбеуі керек. "Елдің географиялық жағдайы Қарулы Күштерді шоғырландыруға ғана емес, сонымен бірге тағы бір стратегиялық артықшылықты - орталық позицияны және ықтимал жауларға қарсы дұшпандық операциялар үшін жақсы базаны қамтамасыз етуге мүмкіндік береді".

Аты. АҚШ-тағы махнудың супер держава болуға барлық мүмкіндігі бар. А.Махена біздің заманымызда американдық мекемелерде кең таралған және танымал.

Француз ғалымы Видал де ла Бла Пол (1845-1918) "Шығыс Франция" (1919) атты еңбегінде адамның географиялық жағдайын, сондай-ақ ата-бабаларының Әлеуметтік және мәдени мұрасын мемлекеттің сау және үйлесімді дамуы үшін пайдалануға назар аударды. Видал де ла Блах Поль шекаралас аудандарды елдер арасындағы өзара әрекеттесу аймағына айналдыруды ұсынды. 20 ғасырдың екінші жартысында Еуропаның маңызды саяси орталықтарының бірі құрылды және ынтымақтастық идеясы "еурорегиондарды" құрудан басталды.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі:

1. Восстание 1916 года в Туркестане: документальные свидетельства общей

трагедии: сб. док. и материалов / МГУ им. М. В. Ломоносова, Ин-т всеобщ. истории РАН ; [сост., авт. предисл., вступ. ст. и коммент. Т.В. Котюкова]. - М.: Марджани, 2016. - 468 с.

2. . Декрет о мире от 26 октября (8 ноября) 1917 г. / Декреты и документы Советской власти // Электронный ресурс - [режим доступа] - http://www.hist.msu.ru/ER/Etext/DEKRET/o_mire.htm

3. . Документы 1918 (март - апрель) / Декреты и документы Советской власти // Электронный ресурс - [режим доступа] - http://www.hist.msu.ru/ER/Etext/DEKRET/o_mire.htm

4. . Документы внешней политики СССР. Т. 2. - М.: Госполитиздат, 1958. - 803 с.

Мирзамахудова Ф., Құмғанбаев Ж.

Халықаралық Тараз инновациялық институты, Қазақстан

30-40 ЖЫЛДАРДАҒЫ САЯСИ МӘЖБҮРЛІ ИНДУСТРИЯЛАНДЫРУ

30-40 жылдардағы саяси режим мәжбүрлі индустрияландыру жағдайларына және социалистік құрылыстың мәжбүрлі нұсқасына байланысты болды, бұл өмір сүру деңгейіндегідей тікелей және айқын емес. Егер соңғылардың тоқырауы мен құлдырауын индустрияландыру қажеттіліктерінен және қорғаныс мүмкіндіктерін арттыру қажеттілігінен біржақты алып тастауға болатын болса, онда мұндай мәлімдеме, кем дегенде, сөзсіз түрде, саяси даму тұрғысынан заңды емес. Саяси ұйымның осы немесе басқа нұсқасының салтанатында тек әлеуметтік-экономикалық факторлар ғана емес, сонымен бірге саяси қайраткерлердің табиғаты, саяси оқиғалардың нақты бағыты (соның ішінде кездейсоқ), саяси мәдениеттің дәстүрлері және тағы басқалар әрқашан үлкен рөл атқарады.

Кеңес қоғамында 30-40 жылдары өркендеген саяси режимнің қалыптасуы көбінесе біздің еліміздің халықтарына ғасырлар бойы мемлекеттік өмірге қатысу мүмкіндігі берілгендігімен анықталды, ал бұқара арасында (әсіресе партиялық бұқара арасында) демократиялық дәстүрлер, дағдылар, әдеттер мен өз құқықтарын қорғау дағдылары өте әлсіз болды. Бұл факторлар мәжбүрлі индустрияландыру стратегиясының қабылдануына немесе қабылданбауына дейін және тәуелсіз әрекет етті.

Сол сияқты и.в. Сталиннің жеке қасиеттері индустрияландыруға тікелей қатысы жоқ - саяси парасаттылықтың, күшті ерік-жігердің, көрнекті ұйымдастырушылық қабілеттердің шексіз күш-жігермен, төмен мәдениетпен, дөрекілікпен, ауыр сенімсіздікпен, қатыгездікпен және абсолютті саяси азғындықпен үйлесуі. Оның қарсыластарының көпшілігі (жеке адамға қатысты онымен салыстыра алатындар) эмигрант - зияткерлік ортада қалыптасты және сол кездегі көптеген қарапайым партиялықтар мен партия белсенділерінен олардың идеологиялық құрылыстарының табиғаты, мінез-құлқы мен өрнектері бойынша Сталинге қарағанда салыстырмалы түрде көп ерекшеленді. Сондай-ақ, Сталиннің жақтастарының арасында оның калибрлі адамдары болмады,

сондықтан олардың ешқайсысы Сталиндік шешімдер мен сталиндік озбырлыққа қарсы тұра алмады. Сонымен қатар, осы жағдайлардың барлығы 30-50-ші жылдары қалыптасқан саяси режимнің сипатын түсіндіретін себептердің арасында соңғы емес. [1].

Сол кездегі саяси жағдай мен саяси тәртіп көптеген түрлі экономикалық, әлеуметтік және мәдени факторлардың жиынтық әрекеті нәтижесінде жүзеге асырылады. Сонымен қатар, тікелей алғышарттарды ескере отырып, и.в. Сталиннің және оның шәкірттерінің саяси әрекеттері мұнда шешуші рөл атқарғанын мойындауымыз керек. Бұл тұрғыда 30-шы жылдары елде және партияда қалыптасқан саяси режим үшін жасалған қателіктер мен қатыгездіктер үшін "сол кезде билікте болған, осы билікті ұсынған және қалыптастырған адамдар тікелей жауап береді, бұл оның жалпы тенденцияларына, дәлірек айтсақ, нақты өрнек берді" [2].

Алайда, жедел даму стратегиясын қабылдағаннан кейін пайда болған саяси режим бұл стратегиямен, 20-шы жылдардың аяғы мен 30-шы жылдардың басында партия мен ел таңдаған жолдың бейнесімен мүлдем байланысты емес. Өйткені, бұл өте терең, сонымен қатар тікелей емес, керісінше. Бір жағынан, мәжбүрлі индустрияландыруға көшу нәтижесінде пайда болған әлеуметтік-экономикалық жағдай және егер авторитарлық антидемократиялық басқару жүйесінің қалыптасуы сөзсіз анықталмаса, оның құрылуына айтарлықтай үлес қосты. Екінші жағынан, мұндай жүйенің пайда болуы және одан кейінгі ұзақ мерзімді жұмыс істеуі әлеуметтік дамудың ерекше, салыстырмалы тәуелсіз факторы ретінде әрекет ететін әлеуметтік-экономикалық процестердің барысы үшін ауыр зардаптарға ие болды [3].

30-50 жылдардағы әлеуметтік-экономикалық өзгерістермен жұмыс жасау кезінде саяси режимді толығымен талдауға тырысудың қажеті жоқ. Алайда, барлық алғышарттар мен салдарларды толығымен елемеу мүмкін емес. Әсіресе, егер біз әлеуметтік-экономикалық жетістіктер мен олардың бағалары мен қол жетімділігі арасындағы байланыс туралы айтатын болсақ. Саяси саладан толығымен оқшауланған жағдайда, мәжбүрлі индустрияландыруға және социализмнің мәжбүрлі құрылысына көшкеннен кейін қайта құрулардың үлкен көлемін немесе осы қайта құрулармен бірге болған қателіктердің, қылмыстар мен құрбандардың ауыр ауырлығын байқау мүмкін емес.

Ең алдымен, дамудың мәжбүрлі нұсқасын таңдау кеңестік қоғамның саяси құрылымында авторитарлық Қағидалардың өсуіне ықпал етті деген біздің сеніміміз қандай негізде негізделгенін түсіндіру маңызды. Табиғатта мәжбүрлі дамудың командалық-бақылау нысандары мен демократиялық емес басқару формаларын күшейту ықтималдығын арттыратын бір нәрсе бар-жоғын қарастыруға тырысайық [4].

Осыған байланысты мәжбүрлі индустрияландыруға көшу және социалистік құрылыстың мәжбүрлі нұсқасы саяси ұйымның әкімшілік және командалық формаларын кеңінен қолданудың объективті қажеттілігін едәуір арттырғанын атап өткен жөн. Жаңа жағдайда бұл қажеттілік жалғыз емес. Авторитаризмге деген ұмтылысты арттыратын факторлармен қатар социализмнің демократияға деген қажеттілігі жұмыс істей берді. Жедел дамудың басталуымен басқару мен басқаруды қолдану тікелей қажеттілікке айналған қоғамдық өмір салаларының көбейгенін, мұндай басқару тиімді немесе тіпті мүмкін болатын "әлеуметтік өрістің" кеңеюінің бір түрі болғанын жоққа шығаруға болмайды.

Мәжбүрлі стратегияны таңдау экономикалық реттеудің тауарлық-ақша механизмдері мен әкімшілік-экономикалық жүйенің абсолютті Үстемдігі толық жойылмаса, күрт әлсіреуден туындайды. Осылайша, орталық материалдық, қаржылық және адам ресурстарын жылдам жұмылдыра алды, біраз уақытқа негізгі ретінде анықталған экономика салаларына назар аудара алды және осы салалардың даму қарқынын арттырды (қоғамдық өмірдің басқа салаларының прогресі қаншалықты баяу болса да). Алайда, өндіріс пен көбею процестерін бақылау және экономиканың жалпы тепе-теңдігін қамтамасыз ету үшін экономикалық пропорцияларды сақтау мүмкіндігі бір уақытта жойылады, негізінен әлеуметтік-экономикалық мүдделерді пайдалану және алға жылжыту негізінде экономикалық салдарды қолданады.

Іс жүзінде жедел даму шеңберіндегі экономиканы басқарудың негізгі құралы тәртіп, тәртіп, директива болды. Тәртіп," жоғарыдан "берілген бұйрыққа қатаң мойынсұну осы жағдайларда қалыпты экономикалық өмірді сақтау үшін өте маңызды болды. Бастама, компания және бастама саясатқа қайшы келмеген жағдайда ғана құнды болды. Өйткені, бастама деңгейінің төмендеуі, мерзімдердің ұзартылуы және директиваны іске асыру сапасының нашарлауы әкімшілік экономиканың құлдырауына әкеп соқпады; ол төмен жергілікті

бастамамен жұмыс істей алар еді. Сонымен бірге, көпшіліктің тәртіпсіздігі, әсіресе басқару иерархиясының орта және жоғарғы деңгейлерінде, бұл экономикаға тікелей апат, көптеген өмірлік байланыстар мен пропорциялардың орны толмас бұзылуына қауіп төндірді.

ПАЙДАЛАНЫЛҒАН ӘДЕБИЕТТЕР ТІЗІМІ:

1. Өмірзақ Шөкеев Азалы кітап: ату тізімі-Қостанай облысы. - Алматы, Қазақстан 2011 ж.5 шығарылым.
2. Н.Назарбаев. Тарихи естелік, ұлттық келісім және демократиялық реформалар-Қазақстан халқының азаматтық таңдауы. Қазақстан Халықтары Ассамблеясының 4-сессиясында баяндама жасады. 6 маусым 2017 ж. "Казахстанская, правда", 1997,7 маусым.
3. Солженицын А. ГУЛАГ архипелагы, Т. 2. - М. ИНКОМ НВ-2011. - 576с.
4. Т.Злотникова. Неміс газеті, халықтардың депортациясы - тоталитаризмнің қылмысы. 13 қаңтар 2016 № 2с. 6

Салимбаева Б., Құмғанбаев Ж.

Халықаралық Тараз инновациялық институты, Қазақстан

НАЦИСТІК ИДЕОЛОГИЯДАҒЫ АРИЙЛЕРДІҢ БЕЙНЕСІ

Бұл абзақта мен нацистік идеологтар көргендей, арийлік нәсілді адамның негізгі ерекшеліктеріне назар аударамын. Ең алдымен, мен "менің күресім" еңбегінде және "Унтерменш" брошюрасында сипатталған суреттерге қарауым керек. Алдыңғы абзақта нацистік идеологияда "адам емес" бейнесі қарастырылды, бірақ қазір оның тікелей қарама - қайшылығын - "арийлер" - нацистердің идеялары бойынша адам табиғатында ең жақсы нәрсенің көрінісі болып табылатын Суперменді қарастыратын кез келді. Нацистер өздерін "жаңа Германияның" құрылысшылары деп санады және "үстем нәсілдің" рөліне сәйкес келетін жаңа неміс нәсілін құруды көздеді. "Супермен" термині Ницшеден алынған. "Ариец" жасаушы мен кейіпкердің Тарихи рөлінде бейнеленген. Арийлік Сұлулық идеалы, негізінен физикалық денсаулыққа негізделген, бәріне бірдей қол жетімді болмады. Уақыт өте келе спорттық костюм органикалық түрде айналатын әскери формамен үйлескенде, жас немістерге неміс қыздарының көз алдында үлкен тартымдылықты қамтамасыз ету және соңғылардың шетелдік нәсіл өкілдерімен қажетсіз некелерін болдырмау өте жақсы болды. Гитлер әр неміс үшін ең бастысы-қанның тазалығын сақтау қажеттілігі екенін ерекше атап өтті. Партияның ресми идеологы А. Розенбергтің мәтіндерінде қан туралы пайымдау басқаша және дерексіз сипатқа ие. Розенберг "арийліктерге", әсіресе еврейлерге қарамастан, әлемге неміс үстемдігін қамтамасыз етуі керек арийлік қанның ерекшеліктерін егжей-тегжейлі сипаттайды. Розенбергтің пікірінше, қан құрамында көптеген этникалық және нәсілдік детерминанттар жоқ және адам өмірінің бейсаналық жағын, "нәсілдік жанды" анықтайды, оның болуы қазіргі әлемді арийлік қабылдауға байланысты.

Бірақ арианизмді Гитлердің түсінігіне қайта оралыңыз. Фюрер барлық немістерді бір нәсілдің арийлері деп санамады және әр түрлі неміс топтарының нәсілдік құндылығы өзгермелі деп санайды. 1939 жылы офицерлік мектеп түлектеріне сөйлеген сөзінде ол неміс халқын екі тең емес бөлікке бөлді: басым көпшілігі "арийлерден" немесе "арийлерден" "шеберлердің белгілері" жоқ және

"таза арийлерден" азшылық шеберлік қасиеттері. Тек соңғысы империяда билікке құқылы. Қалғандары - "эйел элементі", тек "арий шеберлері" тұлғасындағы "ер элемент" бағытын бағындыруға тырысады. Осылайша, немістердің көпшілігі "арийлік шеберлер" қабатына жатпайды. Ол, бұл көпшілік "скандинавиялық-басқарушы" элементке қарсы және белгілі бір мағынада әйел элементі болып табылады, өйткені әйел әрқашан абсолютті шебер бола алатын адамды табуды армандайды.

Гитлер бұл идеяны ұстанады және халықтың дәстүрлі емес элементтерінің көпшілігі "арийлік шеберлердің" күшіне қарсы тұрады, өйткені әйел оны ер адамның басқаруына қарсы тұрады. Алайда, мұнда және сол жерде "табиғат заңы" басым болады: "еркек элемент" басым болады. "Сол немістер, - деді Гитлер, - олар біздің әлсіз буржуазиялық партия жетекшілерімізді мазақ етті... енді соқыр мойынсұнушылықта олар біздің қатарымызға кіреді. Біздің билеуші қабатымыз абсолютті басым, сондықтан скандинавиялық ерекшеліктерді сақтағанға дейін олар бізбен бірге жүреді.»

Нәтижесінде "скандинавиялық халықтың" азшылық құрамы халықтың басым көпшілігіне үстемдік етеді. Алайда сұрақ туындайды: немістің "Солтүстік элементке" жататындығын қалай анықтауға болады? "Шешім, - деді Гитлер, - бұл фюрердің таңдауы. "Бұл таңдауды нацистердің логикасы бойынша тек ең маңызды көшбасшы-нацистік диктатор ғана жасай алады, сондықтан нацистік иерархия "фюрер принципі" түрінде құрылады. Яғни, менеджердің өзіне сеніп тапсырылған ұжымның өмірінің барлық салаларында шешім қабылдауға айрықша құқығы, белгілі бір жұмыс салаларына жауапты бағыныштыларды тек кеңесші ретінде пайдалану. Қоғамның "скандинавиялық доминанттар" және "аморфты - әйел" элементтеріне бөлінуін толығырақ қарастырған жөн.

Нацистік мемлекет, көптеген басқа батыс мемлекеттері сияқты, капиталистік жүйенің типтік кластары мен топтарына бөлінді-монополистер мен жұмысшылар, шаруалар мен зиялы қауым, қолөнершілер мен көпестер, ауқатты және кедей, ақырында бай және кедей. Қазіргі батыс елінің табиғи стратификациясымен қатар, Гитлер қоғамның бөлінуінің жаңа принципін енгізді, ол бәрінен жоғары тұрған сияқты. Оның екі проблемасы бар: халықтың назарын қоғам дәуіріне тән шынайы қарама-қайшылықтардан алшақтату, сондықтан нақты Жаулар, екінші жағынан, қоғамнан жоғары формаларын

қабылдады, басқаша айтқанда, надан, б және қатыгез нацистік кликтің үстемдігін заңдастыруға мүмкіндік берді.

1937 жылы Зондхоф орденінің студенттері алдында сөйлеген сөзінде Гитлер нацистік ұйымдарға қазірдің өзінде 25 миллион неміс қатысқанын айтты. Сол кезде басшылар қабаты 30 мың адамды құрады. Осылайша, бұл адамдар үшін бар көшбасшылар емес, адамдар көшбасшыларды көбейту және оларға халықты басқаруға және олардың ниеттерін жүзеге асыруға мүмкіндік беру үшін өмір сүреді. Жалпы нәсілдік теорияға келетін болсақ, ол, жоғарыда айтылғандай, Гитлер мен нацистік Германияның әлемнің барлық мемлекеттеріне үстемдік ету құқығын ақтауға қызмет етуі керек еді. Нәсілдік теория елдегі "арийлердің" өзегі бойынша жіктелген көшбасшылардың салыстырмалы түрде тар қабатына ғана емес, сонымен бірге скандинавиялық немесе "арийлік" нәсілге де артықшылық берді.

"Арийлердің" Тарихи миссиясындағы рөлі біреу:" арийлік нәсілдің" көтерілу процесін тездету, тарихты алға жылжыту үшін, ешқандай жағдайда тоқтауға болмайды. "Төменгі нәсілдер" неғұрлым тезірек жойылса және Германия тезірек жетекші орынға жетсе, соғұрлым жақсы болады.

"Арийлік бейненің" өзі туралы айта отырып, Гитлер арийлік және арийлік емес адамдардың сыртқы және психологиялық қасиеттерін егжей-тегжейлі сипаттады. Оларды салыстыра отырып, арийлердің төмен рухани қасиеттеріне және сыртқы тартымдылығына, денсаулығына және" нәсілдік тұрғыдан толық"тұлғалардың ішкі қасиеттеріне сәйкес келетін арийлердің ұятсыздығын көрсететін өкілдік функцияны орындайтын денеге көп көңіл бөлінді. Арийлер мен арийлер арасындағы физикалық айырмашылықтар 1937 жылы параллель ұйымдастырылған екі өнер көрмесінде көрсетілді. Олардың бірі Үшінші Рейхтің ресми стиліне айналған ресми эстетикалық нәсілдік канон болды. Бұл Канонның негізі нацистік өнерді жалаңашқа тарту болды. Тозақтың дұрыс болуынан алынған арийлік тұлғаның көрнекі тартымдылығы нәсілдік денсаулықты автоматты түрде білдірді, ал кез-келген ауытқулар мен деформациялар дегенерацияның белгісі болып саналды. Бейнелеу өнерінің арқасында неміс әйелдерінің әлеуметтік мақсаты алға тартылды. Канондық кенептердегі әйелдердің бет-әлпеті жарнамалық плакаттар сияқты жекешелендірілмеген сияқты, өйткені олар жеке адамға немесе белгілі бір әлеуметтік топқа жатудан гөрі ортақ іске нақты биологиялық үлесін көрсетті. Ұқсас тәсіл, бірақ нацистік

қоғамдағы ер адамның рөліне қатысты мүсін көрсетілген-мүсіншілер А. Бреккер мен Дж. Бегейчи. Олардың біріншісі нацистік кейіпкерлердің пайда болуын парыз үшін өздерін құрбан етуге дайын деп түсіндірді. Бұл кейіпкерлердің бет-әлпеті ежелгі грек маскаларына ұқсайды, олар үшін эмоциялардың сенімді көрінісі маңызды, ал адамды көру мүмкін емес, тек мақсатқа қызмет ету керек.

ПАЙДАЛАНЫЛҒАН ӘДЕБИЕТТЕР ТІЗІМІ

1. Калинин М. И. О коммунистическом воспитании М., 2009.
2. Основы политических знаний. Учебное пособие для начальных политических школ системы партийной учебы. 2-е издание М. 2013
3. Бюллетень оппозиции. 2008. № 66-67.
4. Ганс Ф. К. Гюнтер Избранные работы по расологии / В. Б. Авдеев. - второе изд., дополн. и проиллюстр. М. 2015
5. Гитлер А. Майн кампф / Пер. с нем. М., 1992; Розенберг А. Миф XX века. Оценка духовно-интеллектуальной борьбы фигур нашего времени. Таллин, 2008.

MEDYCYNA

Morfologia

Кардаш Н.А., Якубюк С.П.

Гродненский государственный медицинский университет, Беларусь

КЛИНИКО-МОРФОЛОГИЧЕСКИЙ АНАЛИЗ АНЕВРИЗМ

СОСУДОВ И СЕРДЦА

Введение.

Заболевания системы кровообращения занимают лидирующее положение в современном мире среди других нарушений и патологий. Число людей страдающих от нарушений сердечно-сосудистой системы в Республике Беларусь постоянно возрастает, сейчас оно находится примерно на уровне 30% от всего населения страны. Наиболее распространенными заболеваниями системы кровообращения являются ишемическая болезнь сердца и атеросклероз. Они выявляются с возрастом у большинства пациентов. Кроме вышеперечисленных заболеваний все большее влияние по причине смертности приобретают аневризмы [1].

Аневризма — выпячивание стенки артерии (реже — вены) вследствие её истончения или растяжения; расширение просвета сосуда более чем в 2 раза. Причиной могут служить врождённые или приобретённые дефекты средней оболочки сосудов. Также термин применяется для обозначения истончения и выпячивания стенки камер сердца (в подавляющем большинстве случаев — левого желудочка). По морфологии выделяют аневризмы истинные, ложные и раслаивающие.

Небольшие аневризмы обычно не представляют никакой угрозы. Тем не менее, они способны увеличить риск: образования атеросклеротических бляшек в месте аневризмы, которые вызывают дальнейшее ослабление стенок

артерии; образования и отрыва тромба, следовательно, повышения риска инсульта; увеличения размеров аневризмы, а значит, сжатия близлежащих органов, что вызывает болевые ощущения. Очень опасным осложнением аневризм любой локализации является их расслоение с последующим возможным разрывом (летальность — 90%) [2].

Материалы и методы исследования.

Проводился анализ результатов аутопсий в ГУЗ «Гродненское областное клиническое патологоанатомическое бюро» (ГОКПАБ) пациентов умерших как на дому, так и в стационарах города Гродно за 2017 год.

Результаты исследования и их обсуждение.

Аневризмы сосудов и сердца с каждым годом становятся все более распространенной патологией. В среднем с ней столкнулось 2,5% населения Республики Беларусь. При этом с увеличением возраста вероятность выявления аневризм возрастает [1].

В 2017 году в ГУЗ «ГОКПАБ» г. Гродно было проведено 1127 аутопсий. Среди них было выявлено 39 случаев аневризм сердца и сосудов, что составило 3,46%. В 5 наблюдениях (12,8%) это были женщины и 34 (87,2%) - мужчины.

Таблица 1. Распределение по полу и возрасту.

	30-39 лет	40-49 лет	50-59 лет	60-69 лет	70-79 лет	80 и старше
мужчины	2	3	4	9	9	7
женщины	-	-	-	1	2	2

При исследовании в зависимости от локализации выявлены следующие формы аневризм: аневризма аорты в 21 (53,8%) случае, аневризма сердца – 12 (30,8%), аневризма периферических сосудов - 6 (15,4).

Аневризма аорты может развиваться в двух частях: брюшная часть, проходящая через нижнюю часть брюшной полости — аневризма брюшной аорты; аневризма грудной аорты, развивающаяся в области грудной полости.

Данная локализация аневризмы была выявлена в 21 наблюдении, из них в 18 случаях были мужчины и 3 – женщины. При исследовании в 7 наблюдениях в грудном и 14 – брюшном отделах аорты. В зависимости от морфологии истинная в 4 случаях и расслаивающая – в 17, из них в 3 случаях с разрывом в области аневризмы и в 5 – в сочетании с надклапанным разрывом. Как основное заболевание аневризма аорты была отмечена в 14 наблюдениях и как сопутствующая патология - 7.

Аневризма сердца зачастую располагается в передней, переднебоковой стенке левого желудочка или в области верхушки сердца. Предрасполагающим фактором к данной локализации является инфаркт миокарда. При исследовании аневризма сердца была выявлена в 12 случаях, при чем в 10 наблюдениях это были мужчины и 2 - женщины. В 11 случаях это была хроническая аневризма и 1 – острая, осложнившаяся разрывом, гемоперикардом и тампонадой сердца у 43-летнего мужчины. Как основное заболевание было отмечено в 8 наблюдениях.

Аневризмы периферических сосудов были выявлены в 6 случаях, в зависимости от пола это были только мужчины. По локализации внутренняя сонная артерия в 4 наблюдениях и подвздошная - 2. При чем, аневризмы внутренней сонной артерии были обнаружены у мужчин молодого возраста (от 32 до 45 лет). В зависимости от морфологии истинная аневризма в 4 случаях (в одном с тромбозом), ложная – 1, расслаивающая – 1. Как основное заболевание в 5 наблюдениях.

Выводы

Согласно протоколам вскрытий, частота встречаемости случаев с аневризмами сосудов и сердца в 2017 году составило 3,46 %. Данная патология в 7 раз чаще встречается у мужчин. При чем, чаще у мужчин после 60 лет. Хотя аневризмы внутренней сонной артерии были обнаружены только у мужчин молодого возраста. Поэтому необходимо применять методы ранней диагностики для дальнейшей коррекции патологии.

Литература.

1. Распространенность и природа аневризм и расслоений аорты по данным анализа последовательных патологоанатомических вскрытий в течение десяти лет в ГКБ №15 им. О. М. Филатова / Ф.В. Кузнечевский [и др.] // Российский кардиологический журнал. — 2004. — №6.—С. 5-13.
2. Бокерия Л.А. Аневризмы аорты/ Л.А. Бокерия. — М.: Медицина, 2001.—199 с.

PEDAGOGICZNE NAUKI**Współczesne metody wykładania****Петрова А.В., Давидович К.В.***Северо-Казахстанский университет им. М. Козыбаева, Казахстан***ИСПОЛЬЗОВАНИЕ ИНФОРМАЦИОННО-КОММУНИКАЦИОННЫХ ТЕХНОЛОГИЙ НА УРОКАХ ЕСТЕСТВОЗНАНИЯ В НАЧАЛЬНОЙ ШКОЛЕ**

XXI век является веком современных компьютерных технологий. В своей статье Кузнецова Е.Г пишет «Человек, умело, эффективно владеющий технологиями и информацией, имеет другой, новый стиль мышления, принципиально иначе подходит к оценке возникшей проблемы, к организации своей деятельности» [1] .

В связи с этим обучение детей начальной школы умениям использования ИКТ становится таким же обязательным, как и научить ребенка чтению и письму. Для учителя компьютер - это уже не роскошь – это необходимость.

Предмет «Естествознание» в начальной школе является сложным, насыщенным большим количеством информации. Учителю необходимо сделать данный предмет понятным, интересным и творческим. Использование информационно коммуникационных технологий на уроке естествознания в начальной школе позволяет повысить эффективность преподавания, а так же помогает учителю рационально использовать время урока.

«Информационные и коммуникационные технологии - это обобщающее понятие, описывающее различные устройства, механизмы, способы, алгоритмы обработки информации»[2]. На данный момент времени одним из самых главных и основных устройств информационно-коммуникационных технологий является компьютер.

Использование ИКТ на уроках естествознания дает возможность для учителя: повысить объем работы выполняемой на уроке; активизировать познавательную деятельность учащихся; повысить объем выполняемой на уроке работы; усовершенствовать контроль знаний; рационально организовать учебный процесс, повысить эффективность урока; обеспечить доступ к

различным справочным системам, электронным библиотекам, другим информационным ресурсам [3].

Одной из основных целей применения ИКТ при изучении предмета «Естествознание» является повышение качества обучения.

Использовать ИКТ технологии можно на любом этапе урока. Предлагаем рассмотреть следующие варианты.

Начальным этап урока является актуализация знаний. На данном этапе вполне возможно использовать такой ресурс как презентация. Учитель имеет возможность транслировать на слайде различного рода тестовые опросы, схемы, таблицы и т.п. Использование схем и таблиц в презентации позволит педагогу экономично расходовать время урока, а так же оформить материал более эстетично.

На этапе урока - освоение новых знаний для того, чтобы сам процесс знакомства с информацией стал более интересным для детей, в качестве сопровождающего материала к объяснению учителя можно использовать иллюстрации, фотографии, демонстрации опытов, видеоэкскурсии, готовые видеоуроки.

Например, при изучении темы «Кто дружит с солнышком?», можно показать детям видеоролик о планетах Солнечной системы (<https://www.youtube.com/watch?v=kTzQ2q9SwlQ>).

На этапе закрепления материала, учитель может проверить степень освоения ребенком изученной информации используя интерактивный тест, тренажеры и многое другое.

При проведении контроля знаний учащихся могут быть использованы: задания-конструкторы, тренажеры, тесты, контрольные работы и т.п.

Например, при изучении темы «Как мы улыбаемся?», можно провести интерактивный тест.

В начальной школе дети довольно часто знакомятся с новыми словами и их значениями. Нами за основу был взят ученик «Естествознания» 2 класс, необходимо отметить, что в каждой новой теме присутствуют определения, которые детям необходимо записать. Для лучшего запоминания, учитель выносит информацию на интерактивную доску.

Например, при изучении темы «Сколько весит твой рюкзак?», дети знакомятся с понятием ОСАНКА.

Самое главное в процессе проведения урока по естествознанию, это пробудить интерес ребенка. Для этого учитель может использовать кроссворды, ребусы и тому подобное. Такого рода задания вызывают у детей огромную заинтересованность в уроке.

Например, при изучении новой темы, учитель может пробудить интерес детей предложив разгадать ребус транслируя его на интерактивной доске. Угадай ребус-узнай тему урока.

«Современный мир невозможно представить без компьютера и Интернета. С их помощью мы можем создать много полезного и интересного, они помогают нам получать образование, совершенствоваться в области информационно-коммуникативных технологий, учить и воспитывать детей» [4].

Использование ИКТ на обычном уроке, дает возможность учителю переложить часть своей работы на ПК, при этом сам процесс обучения становится более интересным и доступным для учащихся.

Литература:

1. Кузнецова Е.Г. Использование информационно-коммуникационных технологий на уроках в начальной школе. – М., 2015.
2. Павлова В.И. Сущность, роль и место информационно-коммуникационных технологий в образовании// Вестник ВУиТ. 2016.
3. *Джуган Н. В. Методическое руководство для учителей начальных классов. – 2019.*
4. Естествознание для 2 класса общеобразовательной школы// Алматыкітап, 2019.

PRAWO

Молдабеков Н., Мауленов Д.Б.

Халықаралық Тараз инновациялық институты, Қазақстан

**ЖАСӨСПІРІМДЕРДІҢ ҚҰҚЫҚТЫҚ САНАСЫНЫҢ ҚАЛЫПТАСУЫ,
ДАМУЫ ЖӘНЕ СИПАТЫ**

Құқықтық сана теориясының жүз жылдық даму тарихы болса да, құқықтық сана жөнінде және оның мәні мен табиғатын түсіну, құрылымдық компоненттерінің көрініс табуы және қызмет етуі жөніндегі ұлы ойшылдардың көзқарастарының ортақтасуына әкелген жоқ. Құқықтық сана теориясында көптеген көзқарастардың жетік болуы, табиғи құқықтық, позитивистік, марксистік теория, әлеуметтік, тарихи құқықтық мектеп өкілдерінің көптігімен және осы құбылыстардың күрделілігімен айқындалады.

Диссертацияда белгілі ғалымдардың құқықтық санаға байланысты түрлі ой-пікірлері талқыланған. Мысалы, М.В. Лукьяненко құқықтық сана жеке тұлғаның құқықтық және құқыққа қайшы мінез-құлықтық бағытқа ұмтылуларын шектей отырып, бағыт беретін күш [2, 4 б.] деп пайымдаса Қазақстан Республикасының қылмыстық және қылмыстық іс жүргізу заңдары да жасөспірімдердің қылмыстылығымен күреске ерекше мән береді. Аталмыш кодексте кәмелеттік жасқа толмағандардың жауапкершілігі жас шамаларына қарай төменгі екі шегі белгіленген: жалпы түрі 16 жастан, ерекше түрі – 14 жастан есептеледі.

Бұлай жекелей көрсету, біріншіден, адамның даму сатысына қарай өзінің жасаған іс-әрекетінің нақты сипаты мен қоғамдық қауіптілігін сезінуі үшін қажет. Қылмыстық кодекстің 15-бабында жауапкершілігі 14 жастан басталатын қылмыстар түрі көрсетілген. Олар – кісі өлтіру (96); денсаулыққа ауыр зиян келтіру (103); жыныстық сипаттағы күштеу әрекеттері (121); адамды ұрлағаны (125 бап); ұрлық жасау (175 бап); кісі тонау (178 бап); ұрып – соққаны (179 бап); қорқытып алғаны (181 бап); ауырлататын мән-жайлар кезінде автомобиль немесе өзге де көлік құралдарын ұрлау мақсатын көздемей заңсыз иеленгені (185 баптың 2, 3, 4 бөліктері), терроризм (233 бап); адамды кепілге алу (234 бап); ауырлататын мән-жайлардағы бұзақылық (257 баптың 2, 3 бөлігі); тағылық (258 бап), есірткі

заттарды немесе жүйкеге әсер ететін заттарды ұрлағаны, не қорқытып алғаны (260 бап), көлік құралдарын немесе қатынас жолдарын қасақана жарамсыз еткені (299 бап) үшін, және өзге жағдайларда қылмыстық жауаптылыққа тартылуы тиіс деп көрсетілген [3, 7 б.].

Ғ.С. Сапарғалиев, А.С. Ибраева құқықтық сананы қоғамдық сананың жеке бір саласы дей келе, оған мынадай анықтама береді: «Құқықтық сана дегеніміз - ҚР азаматтарының жүзеге асырылып жүрген заңдарға, оларды қолдануға, азаматтардың құқықтары мен бостандықтарына және қалаулы құқыққа, басқа да құқықтық құбылыстарға құқық сезімдерінің, көзқарастарының, пікірлерінің, бағаларының жүйесі» [4, 127 б.]. Жалпы айтқанда, аталған тұжырымдама жоғарыда көрсетілген көзқарастарды түйіндеп, толықтырып тұр деп есептеуге болады.

Құқықтық сана теориясындағы маңызды мәселелердің бірі - құқықтық сананың құрылымы мен оның элементтері болып табылады. Құқықтық сананың ішкі құрылымы құқықтық психология және құқықтық идеология элементтерінен тұрады.

Құқықтық психология жеке тұлға мен қоғамның күнделікті іс-әрекеті үдерісінде түзілетін, құқықтық сананың сезімтал, эмоциялық деңгейін білдіреді. Құқықтық психология барлық қатынастарға тән, құқықтық қоғамдық түсінудің кең таралған нысаны болып табылады. Құқықтық сана құрылымындағы құқықтық психологияның маңыздылығын бағаламауға болмайды.

Жеке тұлға нормасын анықтаған кезде индивидтің дамуын қамтамасыз ететін, тәрбиенің әдістері мен білім беру мен оқытудың әдіс – тәсілдері арқау етіп шешуші міндет етіп қояды. Жеке тұлға өз кезегінде қоғамдық міндетерді шешуге тікелей қатысу арқылы, өзінің санасын жетілдіре отырып, қоғам мүшесі болып қалыптасады және дамиды. Бұл ретте әлеуметтендіру кең ұғым болып есептелінеді. Г.М.Андреева «Әлеу-меттендіру, бұл екі жақты процесс. Біріншіден: индивид әлеуметтік ортамен берік байланыс жасай отырып, одан өзіне әлеуметтік тәжірибені қабылдай білді. Екіншіден: айнала әлеуметтік ортамен қатынас жасау арқылы, белсенді байланыс туғызу және өзінің бойында белсенді іс – қимыл қасиеттерін қалыптастыру»[5]- деп көрсетеді.

Құқықтық идеологияның құрылуы барысында құқықтық білім, жеке тұлға немесе қоғамның болуы мүмкін және міндетті, мінез-құлық, қоғамдық және құқықтық идеялар жөніндегі ақпараттарға қанықтылығы маңызды рөл

атқарады. Өкінішке орай, бүгінгі таңда құқықтық сана құрылымында құқықтық білімдер бағаланбай отыр. Бұл тәжірибеде азаматтарды құқықтық тәрбиелеудің нақты жүйесінің болмауынан көрініс табады. Айтылып кеткен мәселенің барлығы сананың күрделі мазмұны мен өзіне тән белгілі бір ішкі және сыртқы құрылымы бар екендігін білдіреді.

Құқықтық сананы рационалды және эмоционалды өлшемде құқықтық ақиқаттың өзгеруін, тұрақтылығын және болжамын қамтамасыз ететін қоғамдық сананың арнайы саласы ретінде анықтауға болады.

Бүгінде көкसेгенге қол жеткізіп, ел бостандық тынысын сезінді. Қазақстан Республикасының тәуелсіздігі әлемге танылды.

Ендігі міндет ұлттық сананың өзін жетілдіріп, отан сүйгіштік, сүйіспеншілік пен халықтың ынтымағын берік сақтау, мемлекетке иегершілік ете білу де парыз. Бұл жолда ең алдымен, халықтың болашағы ұрпақ тәрбиесін қолға алу керек. Жаңаша тәлім қажет.

Бұрынғы коммунистік тәлім-тәрбие адам санасын бір ғана нысананын көздеген идеялық шеңбермен құрсаулап, ой еркіндігін тізгіндеуімен, сол идеялық томырық тәрбиенің салқыны әлі де жылжи қойған жоқ.

Соның кесірі шығар, әр істе серпіліс, ұмтылыс аса байқалмайды. Жаттанды әрекеттерге, құлшыныс, ойсыз ерлік шырғауының желісі жетелегендіктен бе, қоғам өмірінде айлакерлік, алдап-арбау, қулық-сұмдық белең алды. Пайда табуға ғана құнығушылық обыр құлқындардың аранын аспандай ашты. Алыпсатарлардың арасында адамдықты, адалдықты, ар-намысты меже қып, ынсап пен қанағат жайына көңіл бөлгендері өте аз. Ашқарақтар қалай да жұлып жегісі келеді.

Адам пиғылын адамдық жолмен, адамдық рухпен шыңдайтын рухани тәрбие. Жеке бастың ғана қамын күйттеген адам «адамгершілік дұшпаны-ның отына май құяды», - деген халық даналығы. Озбырлық, құлқын құмарлық адамның тұнық ортасын майлайды, ұрпақ тәрбиесіне де нұқсан келтіреді. Бала адамның үміті, сенімі, болашақ алғы күнінің жалғастырушысы. Оның ойын қоғамдағы жағымсыз объектілерден, кері әрекеттерден таза сақтау парыз.

Қыранның аса баптаумен жетілетіні секілді, балалардың да бойына ізгі қасиеттерді сіңіру – асыл мұра. «Біреу тоңып секіреді, біреу тойып секіреді» деген мақал біздің елде белең алуда. Көп девианттық іс-әрекеттерге, яғни құқық

бұзушылықтарға, қылмыс адам өлтіру, зорлау, ұрып-соғу, тонауға баратындар, алдымен сол қалталы, жоғары шенді азаматтарымыздың балалары, қалғаны көбіне әлеуметтік ортада өз орынын таба алмай жүрген жетімсіздіктен болады.

ПАЙДАЛАНЫЛҒАН ӘДЕБИЕТТЕР ТІЗІМІ

- 1 Назарбаев Н.Ә. Жаңа әлемдегі Жаңа Қазақстан. 2007 жылғы Қазақстан халқына жолдауы // Егемен Қазақстан. – 2017. – 16 наурыз.
2. ҚР Қылмыстық Кодексі. 2017 жыл, 16 шілде.
3. Сапарғалиев Ғ.С. Ибраева А.С. Мемлекет және құқық теориясы. - Астана, 2016. – 127 б.
4. Құқықтық Қазақстан». № 28; № 31, 2015 жыл.
5. Қуандықов Б.Ж. Әйтеке бидің билік – шешімдері. – Алматы: Өркениет, 2013. - 145 б.

Өміртай Ж., Мауленов Д.Б.

Халықаралық Тараз инновациялық институты, Қазақстан

МЕНШІК ҚАТЫНАСТАРЫН ҚҰҚЫҚТЫҚ РЕТТЕУ

Шариат бойынша құқық салалары бөлінбегенімен, азаматтық-құқықтық қатынастар, соның ішінде меншік құқығы, келісім шарт және деликт құқығы жақсы даму алаған. «Жеке мәртебе құқығына» шариғат ерекше мән берді. Ортағасырлық Шығыс мемлекеттерінде, сонымен қатар Араб халифатында жекелеген сословиелік топтар иерархиясы қалыптаспадымұсылман құқығы бойынша жеке тұлғаның құқықтық мәртебесі. Оның діни ұстамына қарай анықталды. Толыққұқылы жеке мәртебені тек мұсылмандар ғана иеленді. Христиандық немесе иудаизмді ұстайтындар төмендеу сатыда тұрды және өте ауыр мемлекеттік салық «джизьяны» төлеуге міндетті болды. Оларға қатысты шариғат нормалары мына жағдайларда қолданылды: мұсылмандармен шарттар жасалғанда; қылмыс жасалған жағдайда.

Әлеуметтік қатынастардың дамуы тек құлдар жағдайына әсер етті. Құлдар құқық субъектілері қатарына жатпады, бірақ қожайыны атынан сауда операцияларын және мүлікті сатып алуға байланысты әрекеттерді жүзеге асырды. Мұсылман дініндегі құлдарға бостандық беру құдайдың ниеті деп саналды. Жеке тұлғаға байланысты шариғат бойынша құқықтық мәртебеде әйел мен ер адам теңсіздігі өзіндік ерекшелікке ие болды. Шариғаттың діни алаптары бойынша құқық субъектісі тек Алла болып табылады, ал мұсылмандар құдай бекіткен міндеттерді орындаушылар. Мұсылманның діни парыздарын қалай өтеуі оның құқықтық мәртебесі жоғарылай түсуіне ықпал етті. Сондықтан мұсылман құқықтанушылары құқықабілеттігі мен әрекетқабілеттілігі мәселесіне көп көңіл бөлді. Азаматтық әрекет қабілеттілігі меншік құқығына ие болудың негізгі шарты болды. Толық көлемде әрекет қабілеттігі кәмелетке толғаннан және ақыл-есі дұрыс жағдайда берілді. Кәмелетке жету фактісін төрелер (судья) өз қалауынша бекітті. Жасөспірімдерге байланысты шектеулі әрекет қабілеттілігі түсінігі мастық, ақыл-есі кемдік т.б. жағдайларда қолданылғаны туралы мысалдар бар.

Мүліктік қатынастарын реттеуші мұсылман доктринасы маңызды орын алады. Заттық құқық объектісі ретінде мүлік құқығы анықталды. Ерекше заттар санатын құрайтындарға мыналар жатты: ауа, теңіз, шөл жерлер, мешіт, су жолдары және т.б. «Таза емес заттар», яғни шарап, шошқа еті, ислам талаптарына қайшы келетін кітаптар т.б. мұсылман меншігіне жатқызылмады. Осы заттар араб жаулап алулары кезінде көбінесе жойылып отырылды.

Мұсылман құқығы бойынша заттар мындай негіздерде топталды:

- жылжымалы және жылжымайтын;
- ауысатын және ауыспайтын;
- жеке белгілерімен сипатталатын немесе сипатталмайтын т.б.

Жер мүліктері мұсылман құқығы бойынша ерекше топтауға түсті. Ерекше топтарға мемлекеттік мүліктер, жерлер, бос жерлер, жеке меншік жерлері, т.б бөлінді. Шариғат бойынша меншік құқығына ие болу жолдары нақты анықталды. Арабтардың жаулап алу жорықтары кезінде түскен олжаларға меншік иесі болуы мәселесі көтерілді. Басып алынған жерлер мемлекет меншігі болып саналды және халифтар мен әмірлер қол астына өтті. Басқа заттардың құқықтық мәртебесі оның күштеп алуы немесе күш қолданбай алынуына байланысты болады. Күпен тартып алынған мүліктер бірнеше бөлікке бөлінді. Оның бір бөлігі олжа иесіне, екіншісі мемлекетке, ал үшінші бөлігі мешітке және т.б. жағдайларға жұмсалды.

Шариғат бойынша меншік иесі болудың мынадай жолдары белгілі: мұрагерлік, шарт, затты тауып алу. Мысалы соңғы жағдайға байланысты басқа біреудің затын өз территориясында тауып алаған адам оған меншік құқығына ие болды. Меншік құқығына байланысты қасиетті шығу тегі бар заттар анықталды. Мекка және оның төңірегіндегі жерлер айрықша мәртебеге ие болды. Осы жерлерге тек мұсылмандар ғана қоныстана алды, онда ағаштарды кесуге, аң аулауға және т.б. тиым салынды. Жаулап алынған жерлердің тұрғындары өздерінің жеке құқықтарынан айырылды. Араб халифатындағы феодалдық жеке меншік құқығы (мүлік) мемлекеттік меншікке қарағанда төменгі даму сатысында болды. Мемлекеттік жер қорының ұлғаюына байланысты және феодалдық қатынастардың дамуы жағдайында жер иеленудің шартты нысандары кең етек жайды. Басып алынған жерлердің бір бөлігі жоғарғы феодалдық топқа немесе мемлекеттік қызметке (Иқта) берілді. Осындар жер үлесінің иесі сол

территориядағы тұрғындардан алымдар жинай алды. Олар уақыт өте жерлерді мұраға қалдыра алды. Ауыз су ошақтары құран бойынша бастапқыда жалпы игілікке жатты. Бірақ кейін құдықтар, ұсақ өзендер жер иелері меншігіне айналды.

Шариғаттағы зат құқығы ішінде вакуф ерекшеленеді. Ол әдетте діни мекемеге берілген жылжымайтын мүлік болды. Вакуф алып-сатуға жатпады, кепілге берілмеді. Бірақ арендаға берілді және оған тең жағдайда алмастырылатын болды. Вакуф мемлекеттік салымдардан босатылды.

Шариғат бойынша міндеттеме, түрлері: тегін және тегін емес, екі жақты және бір жақты, тез және ұзақ мерзімді. Шарт жасау мұсылман құқығы бойынша формальді сипат алды. Шарт жағдайлары құжатта, ресми емес хатта және ауысша жасалынды. Шартты орындау Құран бойынша қасиетті міндет деп танылды. Шарт түрлеріне алып-сату, заем, сыйға тарту, жалдау, ссуда, сақтау, серіктестік, одақ т.б. сауданың жақсы дамуына байланысты алып-сату шарттары жиі қолданылды. Ол туралы Құранда « екі жақты келісім» туралы жазылған. Алып – сату шарты реалды жағдайларда ғана заңды болып табылды. Егер көрінбейтін жақтары анықталса (мысалы, құлдың, жануардың ауру екендігі) шарт бұзылуға жатты.

Шариатта өсімқорлық түрі шартты түрінде көрінді. Құранда саудаға жол берілгенімен өсімқорлыққа тиым салынған, бірақ бұл жағдай көп реттерде бұзылып отырды. Қарыздарды құлға айналдыруға тиым салынғанымен оның кредитор пайдасына жұмыс істеуіне жол берілді. Жерді жалға алу мұсылман құқығында кең түрде таралды. Жер иесі мүддесіне қатысты аренда мөлшеріне көп көңіл бөлінді. Одақтар мен серіктестіктер шарттары кең таралды. Осы құқықтық нысан жерді суландыруда және сауда керуендерін құруда кеңінен қолданылды. Қылмыстық құқық нормалары Шариғатта аз қаралаған. Ол заң техникасының төменгі деңгейімен ерекшеленеді. Қылмыстың жалпығы тән анықтамасы болмады. Қастандық, қылмысқа қатысу, жеңілдетуші және ауырлатушы институттары т.б. аз зерттелді.

Ортағасырлық мұсылман құқықтанушылары қылмыстарды үш топқа жіктеді: 1.Мұхаммед пайғамбардың өсиеті бойынша «Алла құқығына» қарсы тұру және ол кешірілмейтін күнә саналды. Оған ең алдымен исламнан бас тарту жатты , ол үшін өлім жазасы кесілді. Басқару тәртібіне қарсы тұру, қарсылық көрсету қатаң жазаланды.осы топқа ұрлық-қарлық, спирт ішімдіктерін

пайдалану т.б. жатты. 2.Мұсылман қауымына және жеке адамға қарсы қылмыстар. Оны реттеуші нормалар ру-тайпалық әдет-ғұрып ережелерін қолданып, сол бойынша жазаланды. Қанды екек орын алды. Ол құн төлеумен алмастырылуы мүмкін еді. Дене мүшелеріне зақым келтіру жазалары да қолданылды. 3.Халифат қалыптасуы кезінде әрекет еткен қылмыстар жазалануға жатпады.

Әдебиеттер тізімі:

1. Неке және отбасы туралы Қазақстан Республикасының заңы. 2018.
2. Қазақстан Республикасының Конституциясы. 30.08.1995. (2017 жылғы енгізілген өзгертулер мен толықтырулар) 2010.
3. Қазақстан Республикасының азаматтық кодексі. (Жалпы бөлімі). 2014.
4. Қазақстан Республикасының азаматтық кодексі. (Ерекше бөлім) 2019.
5. Басин Ю.Г. Комментарий к Гражданскому Кодексу РК. А., 2018.
6. Толлеугалиев Г.И. Гражданское право РК. А., 2019.

Тюряханов Т., Мауленов Д.Б.

Халықаралық Тараз инновациялық институты, Қазақстан

АДАМГЕРШІЛІК ҚАҒИДАСЫНА ҚАРСЫ ҚЫЛМЫСТАРДЫҢ ТҮСІНІГІ

Кез келген жеке қылмыс бір жағынан жеке адамның жеке ерекшеліктеріне, оның қажеттіліктеріне, себептеріне, мақсатына, ең сонында әрқилы әлеуметтік құндылықтар мен тәртіптеріне, көзқарасы мен қатынасына, соның ішінде, құқықтық ұйғарымдар мен тыйым салушылыққа, екінші жағынан сыртқы объективті жағдайлардың жиынтығына негізделеді, абайсыздықтағы қылмыс нәтижесіне жеткізетін қасақана қылмыс не әрекет немесе әрекетсіздік жасау ниеті мен бел байлаушылық тудырады. Мұнымен бірге жекелеген қылмыстардың себептерін зерттеу мен тұлғалық ерекшеліктердің алдын алу бағытында криминология үшін қажеттісі тек статикасы ғана емес, ең бастысы олардың динамикасы, пайда болуы, дамуы, яғни тұлғаны адамгершілікке қарай қалыптастыру шарттары қажет.

Айтылғандарды қорытындылай келе нақты қылмыс жасау – жеке адам адамгершілігінің қалыптасуына теріс ықпалдың пайда болуы мен қылмыстық жағдайға әкеп соқтыратын сыртқы объективтік мән-жайлардың пайда болуына байланысты тұлғаның теріс адамгершілік-психологиялық қасиеттерінің өзара әрекеттестігінің нәтижесі деп айтуға болады.

Мұндай қорытынды нақты қылмыс жасау тұлғаның әлеуметтік шындықпен өзара әрекеттестігінің екі деңгейін көрсетеді: жеке адамның адамгершіліктік қалыптасу шартының деңгейі және қылмыс жасаудағы нақты жағдайдың деңгейі. Тұлғаның адамгершілік қалыптасуының жайсыз шарты деңгейінде осы адамның қылмыс жасау мүмкіндігінің психологиялық алғышарттары құрылады. Нақты жағдай деңгейінде мұндай мүмкіндік іс жүзінде шындыққа айналады. Осы екі деңгейде жалпы қылмыстылықтың себептері және шарттары, жеке қылмыстың себептері және шарттары арасындағы байланыстар байқалады. Қылмыстылықтың себептері мен шарттары өзінің әртүрлі

жақтарымен тұлғаның адамгершілік қалыптасуының жеке шарттарына «еніп», олардың мазмұнынан көрінеді және сонымен бірге жеке адам тап болған нақты жағдайды анықтайды. Өз кезегінде, жекелеген қылмыстардың жеке деңгейдегі себептері шындығында пайда болатын қылмыстылықтың себептері мен нақты жағдайларын бейнелеп көрсетеді.

Адамгершілік – адамды басты құндылық деп танитын, оның абыройы мен беделіне құрметпен қарайтын, қоғамдық прогресстің мақсаты адам өмірін жақсарту деп білетін аса биік адамгершілік позициясы. Демократиялық қоғамда негізгі гуманистік принцип – адам және оның өмірі. Жеке және қоғамдық өмірдегі адалдық, достық, қарапайымдылық, өзара жәрдем беру және достық негізінде қарым – қатынас құру сынды қасиеттер «адамгершілік» ұғымын қалыптастырады. Демократиялық қоғамның құқықтық жүйесінде гуманистік идеяның маңызы зор әрі кеңаумақта. Бұл идея біздің қоғамдық қатынастағы қолданылып жүрген құқықтардың негізінде іске асырылады және құқықтық реттеу тәсілдері мен құқықтық қатынас мүшелерінің позициясына әсер етеді.

Гуманистік идеяларды қылмыстық құқық саласында жүзеге асыруқашанда күрделі мәселе екендігін айтып өткеніміз жөн. Осы мәселені қарау үстінде мынадай сұрақ туындайды: Қылмыстық құқықта адамгершілік қағидасы қай субъектінің мүддесін қорғайды? Қылмыстық жауапкершілікті күшпен қорғайтын қоғамның мүддесін бе? Қылмыстық іс-әрекетте зардап шеккен жәбірленушінің мүддесін бе? Әлде қылмыскердің мүддесін бе? Әрине, бұл сұрақтарға нақты жауап беру қиын. Еліміздегі қылмыстық құқық біздің мемлекеттік және қоғамдық құрылысымызды, адамның өмірі мен денсаулығын, ар-намысын және қоғамдық тәртіпті қорғауға бағыттылған. Бұл жөнінде К.Маркстің мынадай сөздері бар: «Мемлекет әрбір заңды бұзған тұлғаны, алдымен сол мемлекеттің жанды бөлшегі адам ретінде, сол Отанды қорғайтын жауынгер ретінде, сол елді құрайтын отбасы иесі ретінде, сол елдің қоғамдық функциясын атқаратын мүшесі ретінде, ең бастысы – сол мемлекеттің азаматы ретінде санауы қажет».

Жәбірленуші мен куәгерге адамгершілік тұрғысынан қарап, ал айыпталушыға ол қажет емес деп ұғынып, қылмыстық- құқықтық қарым-қатынас мүшелерін бөле жара қарау, қазақстандық заңдылық пен әділеттілікке жатпайды, сонымен қатар, ол адамгершілік қағидасына да сай келмейді.

Ең бастысы қылмыс жасаған адамға қатысты адамгершілік қылмыстық құқық саласында негізі болып табылады. Қылмыстық құқық саласындағы адамгершілік қағидасы әділеттілік мақсаттарын айқындаумен қатар, қылмыстық әділетке жүктелген міндеттерді шешу мәселесімен де тікелей байланысты. Қылмыстық әділеттің (юстицияның) мақсаттары мен оған жету тәсілдері оның «ішкі дүниесі» ғана емес, сонымен бірге, ол қылмыскерге тікелей әсер етуге, басқа азаматтар тарапынан жасалынуы мүмкін қылмыстардың алдын алуға міндетті. Әсер етудің жолы қандай? Оның белгілі бір шегі бар ма? Ол қандай тәсілдермен жүзеге асырылады? Бұл сұрақтар үлкен әлеуметтік-саяси және идеологиялық маңызға ие.

Тарихқа көз қырын салсақ, француз ағартушылары мен олардың басқа елдердегі ізбасарлары болашақта қылмыстық жауаптылық әділет пен адамгершілік қағидасына сүйеніп жүзеге асырылады деп болжам жасаған еді. Олардың түйіндеуінше бұл принциптер қоғамдық игілік, бостандық, теңдік, азаматқа құрметпен қарау сынды қасиеттерден құралады. Бұл жөнінде Ч.Беккариа былай деп жазады: «... біз қылмыскердің денесінде із қалдыратын жазаны емес, оның жанына жара түсіретін жазаны қолдануымыз керек». Тағы бір француз ағартушысы Жан Поль Марат өзінің «Қылмыстық заңнамаларының жоспары» атты еңбегінде мынадай ой айтады: «Қылмыстық заңнама әділетті де, бостандықты да шектемей азаматтық қоғамның қауіпсіздігіне жауап беретін сенімді әрі адамгершілікті жаза түрін қолдануы тиіс».

Қылмыстық әділетте (юстицияда) бүгіннің өзінде адамгершілік қағидасы негізгі қағидат саналып, прогрессшіл, демократиялық тенденцияға айналып қылмыспен күресудің бағыт-бағдарын, тәсілдерін айқындауда.

Дегенмен, құқықтық әділетте адамгершілік ұғымы қарама-қайшылықтарға тіреліп, қиындықтар туғызуда. Мәселен, қылмыстық әділет жәбірленушілердің құқықтарын және қоғам мүддесін қорғаумен қатар, осы мүддені бұзған қылмыскерге адамгершілікпен қарауы тиіс. Прогрессшіл француз заңгері Марк Ансель қылмыстық әділет мәселелерін сараптай келе мынадай тұжырым жасайды: «Аталмыш мәселенің күрделілігі - әлеуметтік мүддені көздеп, қылмыспен күресте барлық тәсілдерді қолданып, тиімді ұйымдастыруда жеке адам мүддесінің ескерілмей жататындығы».

Криминологиялық және қылмыстық-құқықтық білімдердің бүгінгі деңгейі қылмыстық әрекеттің салдарын толыққанды түсінуге және

құқықбұзушыларға ғылыми тиянақты әсер етуге кең мүмкіндік береді. Адам - әлеуметтік ортамен тығыз байланысты және өз әрекеттеріне жауап бере алатын күрделі динамикалық, өзін-өзі құрайтын жүйе.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі:

1. А.С. Мордовец. Гуманизм как принцип юридической ответственности граждан в советском праве. М.,1989. - 17 с.
  2. Никифоров Б.С. Некоторые вопросы уголовного право в условиях общенародного гасударства. М., 1987. - 65 с.
  - 3 Анашкин Г.З. Гуманизм советского уголовного права” “Советского гасударства и право. 1963. - 50 с.
  4. Никифоров Б.С. Жалпы мемлекет жағдайындағы кейбір қылмыстық құқықтың мәселелері.1963. - 70 б.
  5. Мацокина Г. Основания и условия отсрочки исполнения приговора соц.законность. №4, 1984. - 48 б.
-

TECHNICZNE NAUKI

Transport

Pernebekov S., candidate of engineering
Junusbekov A., candidate of engineering
Tortbayeva D., candidate of engineering Kartashova A., senior lecturer
Tezekbayeva N.

*M.Auezov South Kazakhstan University,
Shymkent city, Republic of Kazakhstan*

MAIN PATTERNS AND DEVELOPMENT PROSPECTS HIGH-SPEED RAILWAYS

In the modern world, high-speed railways are understood as railway lines on which trains can move at an average speed of more than 200 km / h. However, even now they are developing incomparably high speeds. So, in January 2011, on the usual (not experimentally selected) high-speed tracks of the Beijing-Shanghai railway line with a length of 1318 km, the wheeled high-speed train «Harmony» reached a maximum speed of 487 km/h. The French TGV wheelset of five cars on the experimental section of the railway in 2007 developed a speed of 574 km/h. And the speed record for Maglev-type hovercraft trains (the name of the trains is derived from the phrase “magnetic levitation”) was set in Japan - 581 km/h. The Shanghai Maglev, commissioned in China in January 2004, has a top speed of 431 km/h.

The first Shinkanshi high-speed railway was opened in Japan between the cities of Tokyo and Osaka in 1964, the train passed along it at an average speed of 210 km / h. By the beginning of 2010, high-speed railway transport lines were built and successfully operated in 14 countries of the world, their total length then amounted to 14.7 thousand km.

However, the total length of the high-speed rail network in the country is not the only indicator of the level of development of this network. For a more accurate description of the current state and prospects of its development in different countries, it is necessary to determine:

- specific density of roads in kilometers per unit of the country's territory (kilometers of roads per thousand square kilometers of territory);

- specific provision of the population with such roads (kilometers of roads per hundred thousand inhabitants).

Research on these indicators of the level of development of high-speed rail transport in different countries of the world gives a completely different picture. If the absolute indicators of the length speak about the scale of the operated and constructed roads, then the specific ones can be used to judge the availability of high-speed rail transport to the population of a given country. We selected for the study five countries of Europe and Asia with territories of different size and population, within the boundaries of which high-speed railways are operated, namely France, Belgium, Spain, Japan and China.

As the research results show, it is not the total length or density of high-speed railway lines in the country that is of decisive importance, but their ratio with the population. Thus, it is the indicator of the provision of the population with high-speed rail lines that most fully reflects the level of development of this type of transport in each individual country and the level of comfort of its passengers for the implementation of interregional relations within countries, and in the conditions of modern Europe - and relations between states.

At the next stage of the study, the factors that influenced the development of high-speed rail transport in Japan, France, Spain and China were analyzed. And not only because these countries were pioneers in the field of high-speed transport systems, but also due to the fact that from the very beginning they differed from each other both in the setting of the task and the different attitude of the state leaders to its solution. So, in Japan and China, the government initiated the creation of high-speed railways, and in France - a public organization. In Japan, the high-speed rail network was created in isolation from other transport systems, while in France, Spain and China, it was originally adapted to the existing rail network. In most other countries, as in China, the accumulated experience in the creation of high-speed railways was used.

The process of formation and development of high-speed rail transport in China has been studied in more detail in comparison with similar processes in Japan, France and Spain. Moreover, it is the most interesting for Kazakhstan for several reasons.

Firstly, the territory of China, like the territory of Kazakhstan, is populated extremely unevenly: in both countries, significant areas are poorly populated. In Kazakhstan, these are the regions of Northern Kazakhstan, in China - the western

highland and mountainous regions. Most of the population of Kazakhstan is concentrated in its southern part, China - in the eastern coastal and central regions.

Secondly, in contrast to the countries of Western Europe and Japan - countries with established economies, in China and in Kazakhstan, at about the same time, the transition from the socialist way of life to market mechanisms of management began.

Thirdly, Kazakh and Chinese specialists and organizations had the opportunity to study and use in practice the great experience accumulated by that time by other countries in the creation of high-speed railway transport, in the construction and operation of linear structures and their arrangement, in the production and operation of high-speed train rolling stock-locomotives and passenger cars.

This article deliberately does not consider such obvious initial conditions for justifying the construction and organization of the movement of high-speed trains, as the presence of a stable and significant in terms of predicted passenger traffic. It is also assumed that there are sufficient material and financial resources to implement such high-cost projects. Our goal is, based on an analysis of the experience of implementing similar projects in a number of countries around the world in the second half of the 20th and early 21st centuries, to identify the general patterns of the formation of high-speed railway lines associated with a number of circumstances.

The first and main regularity of the formation of a network of interregional high-speed railway lines is the decisive role of the state at the initial stages of this process with the active participation of regional authorities.

Secondly, France's experience in planning, building and operating high-speed rail lines, as well as creating electric locomotives and passenger cars adapted to travel along conventional rail lines, confirmed the correctness of its approach to the process of forming a network of high-speed lines.

Thirdly, the speed records for Maglev magnetic levitation trains of 581 km/h and Alstom wheel trains of 574.8 km/h reflect the level of technological progress in this field of mechanical engineering and the construction industry. However, as the experience of operating high-speed railway lines in different countries has shown, the higher the train speed, the higher the capital and material costs of achieving them.

So, the third regularity of the process of organizing high-speed traffic in various countries at the present stage of development of science and technology is the

limitation of train speeds in the range from 250 to 300 km / h, taking into account the profitability of organizing such traffic.

The listed patterns must be taken into account when developing programs for the development of a network of high-speed railway lines on the territory of any country or its regions in combination with a general assessment of planning, economic, demographic, climatic and other regional features. As a result, we will formulate the requirements for Kazakhstani projects in the field of creating such a network.

1. When developing long-term plans for Kazakhstan, it is necessary to focus in advance on the integration of its high-speed railways in the north through Russia into their pan-European network, and in the east - into the network of high-speed railways of China through East Kazakhstan, as well as the countries of Central Asia, the former republics of the USSR.

2. Taking into account the experience of building a network of high-speed railways in other countries will allow Kazakhstan to avoid the mistakes they made when preparing long-term plans for the development of a network of high-speed railways throughout its territory and individual regions. The identified patterns will help develop your own strategy for the implementation of such capital-intensive projects as the construction of new high-speed lines and the modernization of existing railways to ensure the movement of high-speed trains along them.

One of the decisive parameters in the construction of a high-speed rail network is the economically justified design speed of trains, which directly depends on not only the volume of capital investments, but also future operating costs, in particular the cost of electricity, and ultimately the profitability of the entire project. The experience of Japan and China confirms the reality of the competitiveness of high-speed trains when traveling over distances of 1000-1200 km and speeds of 250-270 km/h.

3. The participation of the state at the initial stage of financing the development and in the implementation of plans to create a nationwide network of high-speed railways, as shown by world experience, is a prerequisite for the successful development of transport infrastructure as the basis for the prosperity of its economy.

Today, many scientists and practitioners in the field of railway transport, along with other pressing problems, are also working on the problems and patterns of development of high-speed railways in the world. Scientists of the Department "Transport, Organization of Transportation and Traffic" of the South Kazakhstan

University named after M.Auezova, participants of the Erasmus+ project «Economy, ecology and infrastructure on high-speed railways», also contribute to this cause. Among other issues of the operation of high-speed railways, special attention is paid to the issues of determining the main regularities in the formation of a network of interregional high-speed railway lines, which must be taken into account when developing programs for the development of a network of high-speed rail lines in any country or its regions in conjunction with a general assessment of planning, economic, demographic, climatic and other regional features.

As part of the implementation of the above Erasmus+ project «Economy, ecology and infrastructure on high-speed railways», the main requirements for Kazakhstani projects in the field of creating such networks.

References

1. Якунин В.И. В будущее с высокой скоростью. Электронная книга, 2012.
2. Сушков Ю.С. Транспортная инфраструктура стран Центральной Европы как ориентир для прогнозирования развития транспорта в регионах России // Academia. 2011. № 2.

CONTENTS

EKOLOGIA

Ekologiczny monitoring

Садыкова С.Ш., Ибжанова А.А., Исахмет У.С., Жылкыбай М.

ЭКОЛОГИЧНАЯ УПАКОВКА ИЗ БУМАГИ - КАК ОДИН ИЗ ПУТЕЙ ПОВЫШЕНИЯ
КОНКУРЕНТОСПОСОБНОСТИ ПРОДУКЦИИ 3

Серикбаев Н.С., Елеусизова А.М., Исахмет У.С. ВОПРОСЫ УТИЛИЗАЦИИ

УПАКОВКИ ИЗ БУМАГИ И ПЕРСПЕКТИВЫ РАЗВИТИЯ В РЕСПУБЛИКЕ КАЗАХСТАН
..... 9

EKONOMICZNE NAUKI

Gospodarka przedsiębiorstwa

Шонгараева Ж., Сарсенова А.Е. МЕМЛЕКЕТТІҢ ЭКОНОМИКАЛЫҚ ӨСУІН

ҚАМТАМАСЫЗ ЕТУДІҢ ШЕТЕЛДІК ТӘЖІРИБЕСІ ТАЛДАУ 13

Regionalna gospodarka

Умбетаева В.С., Сарсенова А.Е. ПРОГРАММНО-ЦЕЛЕВОЕ ПЛАНИРОВАНИЕ

ЧЕРЕЗ НАЦИОНАЛЬНЫЕ ПРОЕКТЫ 17

Zewnętrzna działalność gospodarcza

Залесский Б. Л. С ПРИЦЕЛОМ НА ТОРГОВЛЮ И ПРОИЗВОДСТВЕННУЮ

КООПЕРАЦИЮ 21

Inwestycyjna działalność i funduszowe rynki

Касенова А., Куатбеков Ж. ПОНЯТИЕ, ЦЕЛИ И ЗАДАЧИ ИНВЕСТИЦИОННЫХ

ФОНДОВ 25

Kierowanie pracującymi zasobami

Сыдык М. Сарсенова А. НАРЫҚТЫҚ ЭКОНОМИКА ЖАҒДАЙЫНДАҒЫ

КӘСІПОРЫНДАРДА ЕҢБЕКАҚЫ ТӨЛЕУДІҢ ҚОҒАМДАҒЫ МАҢЫЗЫ..... 28

Токтамысов С., Сарсенова А.Е. ФАКТОРЫ ФОРМИРОВАНИЯ И

ИСПОЛЬЗОВАНИЯ ИННОВАЦИОННОГО МЕНЕДЖМЕНТА 32

FILOZOFIA

Filozofia literatury i sztuki

Massanov Yerkin ,Amanzhol Meirmanov SHAKARIM KUDAIBERDYULY

PHILOSOPHY ON MORAL AND THE FUTURE OF KAZAKH ETHICS 36

FILOLOGICZNE NAUKI

Тұрысбекова А.Қ., Бердиева Л. Б., Дүйсембаева С.С. ОБУЧЕНИЕ ЛЕКСИКЕ АНГЛИЙСКОГО ЯЗЫКА С ИСПОЛЬЗОВАНИЕМ ИНТЕРНЕТ-РЕСУРСОВ	44
--	----

Metody i przyjęcia kontroli poziomu posiadania cudzoziemską mową

Иманбаева Г. А., Бакирова А. С., Танатарова Н. Н. THE IMPORTANCE OF LITERARY TRANSLATION IN LEARNING FOREIGN LANGUAGES	47
--	----

FIZYKA

Stosowanie fizycznych metod w medycynie

Тарасова А.О., Носачов Ю.Ф. ЩОДО ВЛАСТИВОСТЕЙ ТА НАПРЯМКІВ ЗАСТОСУВАННЯ ДЕЯКИХ ЗАСОБІВ КОНТАКТНОЇ КОРЕКЦІЇ	50
--	----

HISTORIA

Ogólna historia

Азаматова А., Құмғанбаев Ж. КЕҢЕСТІК СЫРТҚЫ САЯСИ БАҒЫТТЫҢ ДАМУЫ: ПРОЛЕТАРЛЫҚ ИНТЕРНАЦИОНАЛИЗМ	53
--	----

Мирзамахудова Ф., Құмғанбаев Ж. 30-40 ЖЫЛДАРДАҒЫ САЯСИ МӘЖБҮРЛІ ИНДУСТРИЯЛАНДЫРУ	57
--	----

Салимбаева Б., Құмғанбаев Ж. НАЦИСТІК ИДЕОЛОГИЯДАҒЫ АРИЙЛЕРДІҢ БЕЙНЕСІ	61
--	----

MEDYCYNA

Morfologia

Кардаш Н.А., Якубюк С.П. КЛИНИКО-МОРФОЛОГИЧЕСКИЙ АНАЛИЗ АНЕВРИЗМ СОСУДОВ И СЕРДЦА	65
---	----

PEDAGOGICZNE NAUKI

Współczesne metody wykładania

Петрова А.В., Давидович К.В. ИСПОЛЬЗОВАНИЕ ИНФОРМАЦИОННО-КОММУНИКАЦИОННЫХ ТЕХНОЛОГИЙ НА УРОКАХ ЕСТЕСТВОЗНАНИЯ В НАЧАЛЬНОЙ ШКОЛЕ	69
---	----

PRAWO

Молдабеков Н. Маленов Д. ЖАСӨСПІРІМДЕРДІҢ ҚҰҚЫҚТЫҚ САНАСЫНЫҢ ҚАЛЫПТАСУЫ, ДАМУЫ ЖӘНЕ СИПАТЫ	72
--	----

Омиртай Ж. МЕНШІК ҚАТЫНАСТАРЫН ҚҰҚЫҚТЫҚ РЕТТЕУ	76
--	----

Тюряханов Т. АДАМГЕРШІЛІК ҚАҒИДАСЫНА ҚАРСЫ ҚЫЛМЫСТАРДЫҢ ТҮСІНІГІ
..... 80

TECHNICZNE NAUKI

Transport

Pernebekov S., Junusbekov A., Tortbayeva D., Kartashova A., Tezekbayeva N.
MAIN PATTERNS AND DEVELOPMENT PROSPECTS HIGH-SPEED RAILWAYS..... 84
CONTENTS.....89

289622
289623
289590
289589
289612
289572
289573
289588
289498
289625
289627
289620
289592
289594
289595
289463
289510
289569
289570
289571
289617